

ZDZISŁAW GROCHOWSKI

III. ANALIZA OPŁACALNOŚCI I DOCHODOWOŚCI PODSTAWOWYCH PRODUKTÓW ROLNYCH W INDYWIDUALNYCH GOSPODARSTWACH CHŁOPSKICH

1. Kryteria opłacalności i dochodowości produkcji

Przez **opłacalność** produkcji rozumiemy stopień pokrycia kosztu produkcji przez cenę, przez **dochodowość** — wielkość dochodu globalnego (produkcji czystej), tzn. różnicę pomiędzy ceną (lub wartością) i nakładami materiałowo-pieniężnymi poniesionymi na wytworzenie produktu.

Opłacalność określamy za pomocą wskaźnika wyrażającego procentowy stosunek ceny do kosztu. Wskaźnik ten w odniesieniu do gospodarki chłopskiej jest stosunkowo najmniej miarodajnym kryterium opłacalności produkcji, zarówno ze względu na subiektywizm wyceny kosztów pracy według opłaty umownej, jak i ze względu na cel działalności gospodarstwa chłopskiego, którym jest nie maksymalizacja zysku, lecz maksymalizacja dochodu. Wskaźnik opłacalności nie zawiera w sobie tak istotnego dla gospodarstwa chłopskiego kryterium, jakim jest efektywność wykorzystania podstawowego środka produkcji, a mianowicie ziemi. Niemniej wskaźnik opłacalności jest miarą pozwalającą w sposób bezpośredni porównywać ceny i **pełne koszty produkcji**, będące sumą nakładów pracy żywej i uprzedmiotowionej. Wskaźnik ten znajduje więc zastosowanie zarówno w analizie porównawczej opłacalności w układzie przestrzennym i czasowym, jak również w analizie relacji opłacalności różnych produktów.

Celowi działalności gospodarstwa chłopskiego, tzn. maksymalizacji dochodu, bardziej odpowiada kryterium dochodowości niż opłacalności. Miernikiem dochodowości jest wielkość dochodu globalnego, uzyskiwanego z produkcji danego artykułu, w przeliczeniu na pewną jednostkę odniesienia. Jednostką odniesienia może być jednostka produkcji (1 q), jednostka powierzchni (1 ha) lub jednostka pracy (1 dzień).

Dochód globalny na jednostkę produkcji może mieć zastosowanie przy analizie dochodowości tych samych produktów w różnych gospodarstwach (rejonach) bądź w różnych latach, nie nadaje się natomiast do porównywania dochodowości różnych produktów (z wyjątkiem porównywania dochodowości czterech zbóż pomiędzy sobą).

Dochód globalny w przeliczeniu na 1 ha posiada już znacznie większy walor porównawczy, gdyż wskazuje na dochodowość powierzchni przeznaczonej pod uprawę różnych produktów, tym samym więc najbardziej odpowiada ocenie produkcji z punktu widzenia maksymalizacji dochodu całego gospodarstwa. Miernik ten w pełni odpowiada ocenie dochodowości produkcji roślinnej, nieco mniej zaś ocenie dochodowości produkcji zwie-

rzęcej, gdyż jest on w tym przypadku tworem trochę sztucznym. W produkcji zwierzęcej podstawą odniesienia jest tzw. powierzchnia paszowa. Samo obliczenie powierzchni paszowej jest sprawą czysto umowną, zarówno ze względu na występowanie w paszach — obok głównych — również produktów ubocznych, jak i — zwłaszcza ostatnio — coraz szerszego stosowania pasz zakupywanych z zewnątrz¹. Mimo pewnej umowności powierzchni paszowej jako podstawy odniesienia dochodu globalnego z produkcji zwierzęcej, miernik ten jednak pozwala ocenić, w jakim stopniu powierzchnia przeznaczona pod produkcję pasz powiększa dochód już wytworzony w produkcji roślinnej, a tym samym dochód całego gospodarstwa.

Dochód globalny na 1 dzień pracy — w przeciwieństwie do dochodu z 1 ha — oprócz oceny dochodowości produkcji daje również pewną orientację co do jej opłacalności. Dochód ten bowiem przyrównany do umownej opłaty pracy pozwala stwierdzić, czy i w jakim stopniu produkcja danego artykułu jest opłacalna. Miernik dochodu na dzień pracy odpowiada ocenie dochodowości produkcji z punktu widzenia maksymalizacji dochodu w stosunku do zastosowanych w produkcji nakładów pracy rolnika i jego rodziny, nie odpowiada natomiast ocenie z punktu widzenia maksymalizacji sumy dochodu z całego gospodarstwa. To ostatnie zadanie spełnia miernik dochodu globalnego z 1 ha. Dlatego też tylko równoczesne rozpatrywanie obu mierników może dać właściwą ocenę nie tylko względnej, lecz i absolutnej dochodowości, jak również opłacalności poszczególnych produktów.

2. Terytorialne zróżnicowanie opłacalności i dochodowości podstawowych produktów rolnych w roku 1962/63

W opracowaniu niniejszym, w części tabelarycznej, koszty, opłacalność i dochodowość produkcji podane były w układzie według rejonów. Obecnie wyniki te rozpatrzmy w układzie według województw. W załączonych tabelach (III. 1—7) przedstawione są najważniejsze mierniki charakteryzujące wyniki ekonomiczne produkcji podstawowych artykułów we wszystkich województwach. Dla każdego produktu uszeregowano województwa według malejącego wskaźnika opłacalności, a w przypadku produktów nietowarowych (siano łąkowe, siano koniczyny, buraki pastewne), dla których nie obliczamy wskaźnika opłacalności, według malejącego dochodu globalnego na dzień pracy.

Malejącemu wskaźnikowi opłacalności, jak wskazują tabele, towarzyszy malejący miernik dochodu globalnego na dzień pracy, przy czym obniżce jednego z nich — mimo pewnych indywidualnych odchyień — towarzyszy niemal że proporcjonalna obniżka drugiego. Również miernik dochodu globalnego z 1 ha wykazuje na ogół zgodność ogólnego kierunku zmian wraz ze zmianą wskaźnika opłacalności, chociaż indywidualne odchylenia są już znacznie większe niż w przypadku dochodu globalnego na dzień pracy. Poszczególne przypadki odchyień mierników dochodowości w stosunku do kierunku zmian wskaźnika opłacalności spowodowane są właściwie dwoma przyczynami: po pierwsze, poważniejszymi różnicami w in-

¹ W naszych obliczeniach powierzchnia paszowa nie obejmuje produktów ubocznych, jak np. kiszonki z liści buraczanych, obejmuje natomiast zakupione pasze treściwe, dla których powierzchnię obliczono według plonów zbóż pastewnych.

tensywności produkcji w różnych województwach, po drugie — różnym stosunkiem nakładów materiałowo-pieniężnych i nakładów pracy (umownej opłaty pracy).

W gospodarce bardziej intensywnej niższemu wskaźnikowi opłacalności mogą towarzyszyć wyższe mierniki dochodowości, natomiast w gospodarce bardziej ekstensywnej na odwrót. Przykładem może tu być opłacalność i dochodowość pszenicy w Olsztynie i Gdańsku. Wskaźnik opłacalności w Olsztynie (118) jest wyższy niż w Gdańsku (115), natomiast mierniki dochodowości są niższe: dochód globalny z 1 ha jest niższy o 207 zł, a na jeden dzień pracy aż o 30 zł. Stosunkowo mała różnica w dochodzie globalnym z 1 ha, w porównaniu np. z poważną różnicą w wartości produkcji z 1 ha (wartość produkcji głównej jest w Gdańsku wyższa o 1383 zł) jest wynikiem znacznie wyższych nakładów materiałowo-pieniężnych w Gdańsku (nakłady materiałowo-pieniężne netto, tzn. po odjęciu wartości produkcji ubocznej są wyższe w porównaniu z Olsztynem o 1176 zł). Znacznie zaś wyższy dochód globalny na dzień pracy w Gdańsku wynika z niższych nakładów pracy na 1 ha (o 22 godz) i wyższego o 207 zł dochodu globalnego z 1 ha.

Pomimo, niewielu zresztą, poważniejszych odchyień w kształtowaniu się wielkości mierników dochodowości w stosunku do wskaźnika opłacalności, ten ostatni ma w przypadku analizy terytorialnego zróżnicowania opłacalności tych samych produktów¹ tę zaletę, że określa skalę tego zróżnicowania za pomocą jednej liczby.

W załączonych tabelach wyodrębnione zostały grupy województw (przez oddzielenie linią poziomą) o różnym poziomie opłacalności rozpatrywanych produktów. Kryterium podziału na grupy były nie określone przedziały wskaźnika opłacalności, lecz raczej określone przedziały miernika dochodowości w postaci dochodu globalnego na 1 dzień pracy, a w niektórych przypadkach dochodu globalnego z 1 ha. Na przykład w przypadku pszenicy grupa złożona z pięciu województw o najwyższej opłacalności (wskaźnik opłacalności powyżej 150) charakteryzuje się dochodem globalnym na 1 dzień pracy powyżej 200 zł, grupa województw o średniej opłacalności (wskaźnik od 115 do 137) dochodem globalnym na 1 dzień pracy powyżej 100 zł, trzecia zaś grupa, o najniższej opłacalności (wskaźnik od 90 do 106) — poniżej 100 zł na dzień pracy. W przypadku żyta grupa tych samych pięciu województw o najwyższej opłacalności wykazuje dochód globalny z 1 ha powyżej 1500 zł (na dzień pracy powyżej 100 zł), druga grupa — dochód z 1 ha od 450 do 1200 zł (na dzień pracy od 30 do 70 zł), trzecia zaś grupa wykazuje dochód globalny zarówno z 1 ha jak i na 1 dzień pracy zbliżony do zera lub ujemny. Podobnie wydzielone zostały dwie, trzy lub nawet cztery poziomy opłacalności wszystkich pozostałych produktów.

Tabele przedstawiające syntetyczne wyniki charakteryzujące opłacalność i dochodowość poszczególnych produktów są w zasadzie dość przejrzyste i nie wymagają szczegółowej analizy. Dlatego też w tym miejscu ograniczymy się tylko do zwrócenia uwagi na pewne ogólne tendencje lub współzależności.

¹ Przy analizie opłacalności różnych produktów w tym samym województwie (czy gospodarstwie), ze względu na inny cel porównywania lepsze zastosowanie będą raczej miały mierniki dochodowości (o czym będzie mowa w dalszej części opracowania).

Tabela III.1

Nakłady na 1 ha, koszty jednostkowe, opłacalność i dochodowość produkcji
 1979/1981 r.

Lp.	Województwa	Nakłady na 1 ha			Plon q/ha	Koszt zł/q	Cena zł/q	Wska- źnik opła- calno- ści	Dochód globalny	
		brutto zł ^a		pracy dni ^b					zł/ha	zł/dzień
		ogółem	mat.-pie- nieżne							
Pszenica										
1	Opole	5 432	4 147	17,6	25,2	160	311	194	5 092	289
2	Wrocław	5 437	4 218	16,9	23,4	175	317	181	4 547	268
3	Bydgoszcz	5 086	3 813	17,3	24,5	175	308	176	4 531	261
4	Szczecin	4 392	3 538	11,8	19,0	190	300	158	2 951	250
5	Poznań	5 381	4 179	16,2	22,3	209	314	150	3 538	218
6	Koszalin	4 702	3 376	18,5	16,8	238	327	137	2 829	153
7	Katowice	5 992	4 576	19,5	20,7	239	324	136	3 179	163
8	Zielona Góra	5 688	4 303	19,1	20,5	240	306	128	2 733	143
9	Łódź	5 317	3 869	20,1	18,0	255	308	121	2 403	119
10	Lublin	5 674	3 810	26,1	17,9	261	316	121	2 845	109
11	Olsztyn	4 650	3 326	18,4	16,7	250	296	118	2 086	113
12	Gdańsk	6 400	4 936	16,2	21,3	258	297	115	2 293	143
13	Rzeszów	6 260	4 438	25,1	17,2	307	326	106	2 163	86
14	Kraków	6 211	4 694	21,2	17,1	306	320	105	1 817	86
15	Kielce	6 489	4 475	27,7	16,9	328	314	96	1 782	64
16	Warszawa	5 699	4 085	22,7	15,4	330	305	92	1 235	54
17	Białystok	4 882	3 596	18,0	13,5	331	297	90	823	46
Żyto										
1	Szczecin	3 664	2 930	10,1	17,6	161	210	130	1 595	159
2	Bydgoszcz	4 180	3 005	16,0	18,3	186	230	124	2 004	126
3	Opole	5 008	3 768	16,6	20,1	186	220	118	1 920	116
4	Wrocław	4 689	3 560	15,7	17,7	198	229	116	1 679	107
5	Poznań	4 444	3 496	12,8	18,7	202	230	114	1 475	115
6	Zielona Góra	4 711	3 528	16,5	17,5	225	225	100	1 190	72
7	Koszalin	3 936	2 907	14,4	14,7	221	209	95	858	60
8	Łódź	4 392	3 279	15,5	15,4	240	224	93	864	56
9	Katowice	6 078	4 669	19,4	18,0	279	232	83	565	29
10	Olsztyn	4 079	2 952	15,4	13,7	261	213	82	465	30
11	Gdańsk	4 405	3 322	15,0	13,2	287	211	74	80	5
12	Kraków	5 589	4 154	20,2	14,4	325	229	70	34	2
13	Białystok	4 210	3 160	14,7	10,8	356	217	61	-453	-31
14	Warszawa	4 717	3 369	18,9	11,4	370	219	59	-368	-20
15	Kielce	5 804	3 906	25,8	12,6	398	223	56	-308	-12
16	Rzeszów	5 906	4 161	24,2	12,0	428	225	53	-695	-29
17	Lublin	5 091	3 379	23,9	9,9	452	223	49	-557	-23

^a W tej i następujących tabelach, z braku miejsca, podajemy tylko nakłady brutto, które przy obliczaniu kosztów jednostkowych i dochodu globalnego pomniejszane są o wartość produkcji ubocznej (słomy, liści).

^b 1 dzień = 10 godz.

Tabela III.2

Nakłady na 1 ha, koszty jednostkowe, opłacalność i dochodowość produkcji
w roku 1962/63

Lp.	Województwa	Nakłady na 1 ha			Plon q/ha	Koszt zł/q	Cena zł/q	Wska- źnik opła- calno- ści	Dochód globalny	
		brutto zł		pracy dni					zł/ha	zł/dzień
		ogółem	mat.-pie- niężne							
Jęczmień										
1	Bydgoszcz	4 684	3 544	15,4	24,4	170	289	170	4 038	262
2	Wrocław	5 162	3 883	17,7	23,2	184	301	164	4 056	230
3	Poznań	5 069	4 051	13,7	23,6	193	306	159	3 683	270
4	Opole	5 181	4 048	16,3	23,8	180	255	142	2 903	179
5	Olsztyn	4 111	2 976	15,6	17,9	208	270	130	2 246	144
6	Koszalin	4 306	3 145	16,1	17,0	225	282	125	2 137	133
7	Zielona Góra	5 243	3 588	22,5	21,0	228	281	123	2 879	128
8	Gdańsk	5 385	3 986	16,9	19,8	243	283	116	2 531	150
9	Szczecin	4 368	3 408	12,9	18,8	205	229	112	1 420	110
10	Łódź	4 794	3 690	15,2	18,2	236	267	113	1 664	109
11	Warszawa	4 591	3 244	18,8	14,9	281	306	109	1 716	91
12	Katowice	4 899	3 806	15,3	18,6	228	248	109	1 457	95
13	Lublin	5 158	3 528	22,7	18,2	246	262	107	1 924	85
14	Kielce	5 785	3 898	26,4	15,7	331	299	90	1 387	52
15	Białystok	4 522	3 347	16,4	13,9	305	245	80	341	21
16	Rzeszów	5 498	3 835	22,8	16,7	291	227	78	597	26
17	Kraków	5 112	4 022	15,8	14,1	322	222	69	-325	-20
Owies										
1	Wrocław	4 949	3 678	17,7	22,8	171	216	126	2 298	130
2	Opole	5 424	4 118	18,1	24,5	177	209	118	2 098	116
3	Szczecin	4 023	3 219	11,1	19,5	174	205	118	1 412	127
4	Bydgoszcz	4 322	3 192	15,2	21,4	176	201	114	1 659	109
5	Poznań	4 939	3 901	14,2	21,9	197	202	103	1 149	81
6	Koszalin	4 000	2 946	14,7	17,6	196	193	98	995	68
7	Zielona Góra	5 177	3 904	17,3	20,5	222	206	93	944	54
8	Gdańsk	4 558	3 354	16,6	17,1	231	204	88	735	44
9	Katowice	5 642	4 513	15,9	19,6	246	207	84	364	23
10	Łódź	4 675	3 446	16,9	16,1	255	207	81	453	27
11	Olsztyn	4 124	3 022	15,3	16,1	232	174	75	173	11
12	Lublin	5 588	3 772	25,1	16,3	299	211	71	382	15
13	Rzeszów	5 944	4 326	22,2	17,2	300	200	67	-106	-5
14	Białystok	4 532	3 358	16,4	13,9	302	199	66	-265	-16
15	Warszawa	4 648	3 325	18,5	14,0	301	181	60	-356	-19
16	Kielce	5 768	3 888	25,2	14,3	360	211	59	-248	-10
17	Kraków	5 870	4 557	18,4	14,5	360	210	58	-865	-47

Tabela III.3

Nakłady na 1 ha, koszty jednostkowe, opłacalność i dochodowość
produkcji w roku 1962/63

I.p.	Województwa	Nakłady na 1 ha			Plon q/ha	Koszt zł/q	Cena zł/q	Wska- źnik opła- cal- ności	Dochód globalny	
		brutto zł		pracy dni					zł/ha	zł/dzień
		ogółem	mat.-pie- nieżne							
Buraki cukrowe										
1	Poznań	11 125	6 441	61,7	275	32	60	188	12 300	199
2	Zielona Góra	12 484	7 182	74,6	274	38	60	158	11 306	152
3	Lublin	13 416	7 299	85,9	270	39	60	154	11 668	136
4	Szczecin	11 706	6 818	67,1	250	39	60	154	10 039	150
5	Bydgoszcz	11 937	6 294	77,1	246	41	60	146	10 345	134
6	Wrocław	13 474	7 861	78,3	266	41	60	146	10 606	135
7	Olsztyn	11 270	6 005	71,7	219	45	60	133	8 507	119
8	Opole	14 028	7 408	92,1	267	45	60	133	10 673	116
9	Kielce	14 345	8 766	80,4	223	54	60	111	6 912	86
10	Gdańsk	14 714	7 844	92,2	222	56	60	107	7 712	84
11	Warszawa	11 192	6 458	66,0	185	57	60	105	5 379	82
12	Białystok	12 989	7 271	80,1	201	58	60	103	6 140	77
13	Katowice	14 192	7 640	90,0	220	58	60	103	6 944	77
14	Łódź	13 723	7 219	90,1	210	59	60	102	6 765	75
15	Rzeszów	16 308	8 895	105,8	234	62	60	97	7 065	67
16	Kraków	15 544	7 943	105,2	207	66	60	91	6 385	61
17	Koszalin	14 273	6 085	110,5	196	69	60	87	6 488	59
Ziemniaki										
1	Poznań	8 697	6 048	36,1	150	58	96	166	8 353	231
2	Olsztyn	7 923	5 162	38,9	146	54	87	161	7 540	194
3	Łódź	8 680	5 624	42,9	138	63	97	154	7 762	181
4	Gdańsk	8 870	5 891	41,5	128	69	104	151	7 421	179
5	Szczecin	7 750	5 639	28,2	155	50	74	148	5 831	207
6	Koszalin	9 017	5 742	45,3	158	57	84	147	7 529	166
7	Wrocław	9 830	6 614	45,1	156	63	90	143	7 428	165
8	Bydgoszcz	8 844	5 517	45,7	152	58	80	138	6 642	145
9	Zielona Góra	10 891	6 781	57,1	158	69	93	135	7 914	139
10	Opole	10 009	5 602	46,9	150	67	79	118	5 290	113
11	Lublin	9 502	5 796	52,3	131	73	73	100	3 765	72
12	Białystok	9 255	6 303	41,6	123	75	75	100	2 923	70
13	Warszawa	8 957	5 794	43,3	112	80	79	99	3 054	70
14	Katowice	10 260	7 463	37,4	133	77	75	97	2 517	67
15	Rzeszów	10 952	7 206	53,0	116	94	73	78	1 262	24
16	Kraków	10 113	7 094	42,9	87	116	79	68	-226	-5
17	Kielce	9 760	6 338	48,2	95	103	70	68	312	7

Zboża. Pod względem poziomu opłacalności wszystkich czterech zbóż wybitnie korzystnie wyróżniają się województwa: Wrocław, Opole, Poznań i Bydgoszcz, a w następnej kolejności: Szczecin, Koszalin i Zielona Góra — a więc cała zachodnia część kraju. Najniższą opłacalnością wszystkich czterech zbóż odznaczają się Kielce i Białystok, najniższą opłacalnością zbóż jarych Kraków, a ozimych Rzeszów i Warszawa. Jednym z najistotniejszych czynników różnicujących opłacalność zbóż w poszczególnych województwach jest poziom plonów, który — przynajmniej w odniesieniu do przeciętnych w poszczególnych grupach opłacalności — wykazuje wyraźną tendencję malejącą w miarę obniżania się wskaźnika opłacalności. Drugim czynnikiem różnicującym opłacalność zbóż jest wielkość nakładów na 1 ha. Przykładem może tu być Szczecin, który przy niższych plonach pszenicy w porównaniu z Zieloną Górą i Gdańskiem oraz przy niższych plonach żyta w porównaniu z Bydgoszczą, Opolem, Poznaniem i Zieloną Górą, wykazuje wyższą opłacalność tych produktów dzięki niższym nakładom na 1 ha.

Buraki cukrowe. Pierwsza grupa województw o najwyższej opłacalności osiąga dochód globalny na dzień pracy powyżej 100 zł, zaś dochód globalny z 1 ha powyżej 8500 zł. Do grupy tej należy 8 województw, przy czym grupa ta — z wyjątkiem Koszalina — pokrywa się z grupą o najwyższej opłacalności zbóż, a dodatkowo dochodzi do niej Lublin i Olsztyn. Najniższą opłacalność, poniżej 70 zł dochodu globalnego na dzień pracy, tzn. poniżej opłaty umownej, wykazuje Koszalin, Kraków i Rzeszów.

Należy jednak podkreślić, że dochód globalny z 1 ha nie odbiega w tych województwach od dochodu województw o średniej opłacalności, najniższy zaś dochód na dzień pracy jest po prostu wynikiem zbyt dużych nakładów pracy na 1 ha. Wielkość nakładów pracy na 1 ha we wszystkich województwach wydaje się być czynnikiem, który w nie mniejszym stopniu niż wysokość plonów wpływa na opłacalność buraka cukrowego.

Ziemniaki. Aż 10 spośród 17 województw osiągnęło dochód globalny na dzień pracy powyżej 100 zł i z 1 ha powyżej 5000 zł; w czterech województwach (Lublin, Białystok, Warszawa i Katowice) dochód globalny na dzień pracy waha się wokół umownej opłaty pracy; jedynie trzy województwa wykazują nieopłacalność produkcji ziemniaka — Kielce i Kraków z powodu zbyt niskich plonów i Rzeszów z powodu nadmiernych nakładów pracy w stosunku do osiągniętych plonów.

Rzepak. Dla rzepaku nie wydzielamy grup województw, o różnej opłacalności, gdyż właściwie produkcja ta, mimo bardzo poważnych różnic w nakładach na 1 ha, a częściowo i w plonach, jest we wszystkich województwach wysoko opłacalna. Pod względem wysokości nakładów na 1 ha, szczególnie pracy, rzepak charakteryzuje się najwyższym zróżnicowaniem spośród wszystkich rozpatrywanych produktów. Jest to wynikiem stosunkowo najmniej licznej reprezentacji (patrz tabela I. 10). Indywidualne wahania w nakładach występujące w badanych gospodarstwach, co zresztą ma miejsce przy wszystkich produktach, w tym przypadku, z powodu małej liczby gospodarstw, wpłynęły bardzo poważnie na kształtowanie się przeciętnych nakładów w poszczególnych województwach.

Produkty obrotu wewnętrznego. W przeciwieństwie do produktów o charakterze towarowym, dla buraków pastewnych, siana łąkowego i siana koniczyny nie obliczamy wskaźnika opłacalności, gdyż są to produkty obrotu wewnętrznego i liczone są w tym obrocie według kosztów włas-

Tabela III.4

**Nakłady na 1 ha, koszty jednostkowe, opłacalność i dochodowość
produkcji w roku 1962/63**

Lp.	Województwa	Nakłady na 1 ha ^a			Plon q/ha	Koszt zł/q	Ce- na ^b zł/q	Wska- źnik opła- cal- ności	Dochód globalny	
		ogółem zł	mat.-pie- niężne zł	pracy dni					zł/ha	zł/dzień
Rzepak										
1	Olsztyn	3 477	2 296	16,6	11,9	292,2	850	291	7 819	471
2	Warszawa	5 531	3 959	22,1	14,0	395,1	888	225	8 473	383
3	Koszalin	4 701	2 628	28,1	11,9	395,0	839	212	7 356	262
4	Szczecin	4 057	3 027	14,4	9,3	436,2	834	191	4 729	328
5	Bydgoszcz	5 471	3 764	22,6	11,3	484,2	912	188	6 542	289
6	Łódź	6 551	4 277	31,8	12,3	532,6	892	187	6 695	211
7	Kielce	6 492	4 369	29,9	12,8	507,2	871	172	6 780	227
8	Lublin	7 436	4 733	38,0	14,7	505,9	861	170	7 924	209
9	Poznań	6 010	4 376	21,5	12,1	496,7	835	168	5 728	266
10	Rzeszów	8 554	5 729	38,7	15,0	570,3	839	147	6 856	177
11	Kraków	8 553	5 306	46,5	14,0	610,9	826	135	6 258	135
Buraki pastewne										
1	Kraków	11 557	6 060	78,6	335	33,24	77	—	20 157	256
2	Warszawa	8 453	4 340	55,3	302	26,94	58	—	13 842	250
3	Koszalin	6 754	3 465	46,1	292	22,27	45	—	9 926	215
4	Szczecin	8 445	4 473	55,4	328	25,18	48	—	11 457	207
5	Katowice	12 354	6 934	74,7	298	40,56	64	—	12 406	166
6	Kielce	11 994	6 241	81,7	305	38,06	63	—	13 361	164
7	Opole	11 358	5 793	78,8	330	32,95	55	—	12 842	163
8	Bydgoszcz	9 778	4 515	69,8	299	31,67	49	—	10 445	150
9	Poznań	11 000	5 901	71,0	303	35,10	49	—	9 311	131
10	Rzeszów	15 408	7 391	112,8	349	42,98	62	—	14 654	130
11	Łódź	11 600	5 695	83,1	292	38,59	54	—	10 405	125
12	Olsztyn	9 001	3 877	73,0	300	29,24	42	—	8 953	123
13	Wrocław	13 692	6 334	103,6	333	40,36	54	—	11 900	115
14	Gdańsk	11 710	6 888	63,6	265	43,08	51	—	6 921	109
15	Zielona Góra	9 934	4 325	78,7	248	38,36	48	—	8 004	102
16	Białystok	10 854	4 991	82,5	259	40,82	49	—	7 981	97
17	Lublin	13 457	5 968	105,4	292	44,74	47	—	8 150	77

^a Dla rzepaku są to nakłady netto (nie odejmowano wartości słomy), dla buraków pastewnych nakłady brutto.

^b Dla buraków pastewnych jest to cena zaliczeniowa.

Tabela III.5

Nakłady na 1 ha, koszty jednostkowe i dochodowość produkcji
w roku 1962/63

Lp	Województwa	Nakłady na 1 ha ^a				Plon q/ha	Koszt zł/q	Cena zaliczen. zł/q	Dochód globalny	
		ogółem zł	mat.-pie- niężne zł	pracy dni	zł/ha				zł/dzień	
Siano łąkowe										
1	Wrocław	1 531	936	8,3	34,4	44,51	63	1 231	148	
2	Gdańsk	1 497	717	10,8	35,3	42,41	47	942	90	
3	Kraków	2 174	1 123	14,8	39,3	55,32	62	1 314	89	
4	Białystok	955	454	6,8	30,6	31,31	34	583	86	
5	Warszawa	1 493	615	11,7	35,2	42,41	45	969	83	
6	Szczecin	1 463	895	8,0	33,1	44,20	47	661	83	
7	Koszalin	1 302	612	9,6	29,6	43,99	47	779	81	
8	Kielce	2 256	1 343	12,7	37,9	59,53	62	1 007	79	
9	Katowice	1 985	1 023	13,6	37,8	52,51	55	1 056	78	
10	Lublin	2 095	943	16,3	35,5	59,01	62	1 258	77	
11	Zielona Góra	1 399	757	9,0	30,9	45,28	45	634	70	
12	Bydgoszcz	1 373	652	9,9	35,4	38,79	36	622	63	
13	Olsztyn	1 187	769	5,8	30,5	38,92	35	299	52	
14	Łódź	1 977	868	15,4	36,4	54,31	45	770	50	
15	Opole	3 227	1 516	23,8	42,4	76,11	63	1 155	49	
16	Rzeszów	2 796	1 336	19,9	35,7	78,32	62	877	44	
17	Poznań	1 790	1 231	7,8	33,5	53,43	36	-25	-3	
Siano koniczynny										
1	Kraków	4 570	3 710	12,2	58,1	63,44	74	1 473	121	
2	Opole	5 138	3 690	20,4	56,8	69,33	76	1 827	90	
3	Zielona Góra	3 007	2 306	9,9	51,4	51,42	54	834	84	
4	Rzeszów	4 760	3 499	17,7	51,3	69,79	74	1 477	83	
5	Lublin	4 571	3 151	19,8	43,9	73,01	74	1 464	74	
6	Katowice	4 370	3 556	11,3	57,5	65,55	66	840	74	
7	Szczecin	4 151	3 231	12,9	54,5	58,48	56	785	61	
8	Warszawa	3 205	1 833	19,1	47,5	58,65	54	1 151	60	
9	Kielce	4 324	3 044	17,9	45,9	79,37	74	1 034	58	
10	Łódź	3 287	2 246	14,4	48,2	61,91	54	660	46	
11	Olsztyn	2 939	2 358	8,0	54,3	46,59	42	332	42	
12	Gdańsk	3 683	2 670	14,3	47,4	71,50	56	278	19	
13	Wrocław	3 722	2 812	12,7	60,8	55,02	76	2 186	17	
14	Koszalin	2 562	1 602	13,2	54,0	35,20	56	2 083	16	
15	Bydgoszcz	2 866	2 212	9,0	36,6	58,91	43	72	8	
16	Białystok	3 157	2 412	10,4	43,7	58,40	41	-15	-1	
17	Poznań	3 509	2 705	11,3	37,7	67,43	43	-117	-10	

^a Dla siana łąkowego są to nakłady netto, dla siana koniczynny nakłady brutto — przy obliczaniu kosztów jednostkowych nakłady te pomniejszono o wartość ściernianki, a w niektórych przypadkach (w poszczególnych gospodarstwach) również o wartość koniczynny skoszonej na zielono.

nych, jak np. siano łąkowe, lub według cen zaliczeniowych, np. siano koniczyny w stosunku do ceny zaliczeniowej siana łąkowego, buraki pastewne w stosunku do ceny ziemniaków¹. Różnica pomiędzy kosztami własnymi a cenami zaliczeniowymi siana wynika tu z przyjęcia zasady ustalania tych cen na podstawie przeciętnych kosztów własnych (w skali województwa) roku ubiegłego. Główną przyczyną rozpiętości pomiędzy kosztami własnymi a ceną jest zmienność plonów w obu latach, nakłady bowiem nie ulegają z roku na rok większym wahaniom².

Zróznicowanie dochodowości wszystkich trzech produktów pomiędzy poszczególnymi województwami nie wynika, jak to miało miejsce przy zbożach, ze zmienności plonów, gdyż takie same plony występują we wszystkich wydzielonych grupach dochodowości, lecz ze zmienności nakładów, szczególnie nakładów pracy.

Bydło. Spośród grupy 6 województw o najwyższej opłacalności (wskaźnik powyżej 112) 5 województw (Olsztyn, Zielona Góra, Poznań, Bydgoszcz i Gdańsk) osiągnęło poziom dochodu globalnego na dzień pracy powyżej 54 zł, tzn. powyżej umownej opłaty pracy przyjmowanej przeciętnie dla całej produkcji rolnej. W czterech województwach (Białystok, Łódź, Warszawa, Koszalin) dochód globalny na dzień pracy jest równy lub wyższy od 40,5 zł, tj. od umownej opłaty pracy przyjmowanej w produkcji zwierzęcej. W pozostałych 8 województwach wskaźnik opłacalności waha się w granicach 81—92, a dochód globalny na dzień pracy w granicach 21—33 zł, tzn. znacznie poniżej umownej opłaty pracy przyjętej dla produkcji zwierzęcej. W grupie o nieopłacalnej produkcji mieszczą się wszystkie województwa południowo-wschodnie i południowe, a spośród pozostałych jedynie Szczecin.

Pod względem dochodu globalnego z 1 ha powierzchni paszowej zróznicowanie pomiędzy województwami jest znacznie mniejsze niż w przypadku dochodu na dzień pracy. Z wyjątkiem Kielc, gdzie dochód z 1 ha wynosi zaledwie 1550 zł, w pozostałych województwach dochód ten kształtuje się w granicach od około 2200 do prawie 4000 zł, przy czym wielkość tego dochodu wykazuje stosunkowo mniejsze powiązanie ze wskaźnikiem opłacalności niż to obserwowaliśmy w produkcji roślinnej. Również wartość produkcji w przeliczeniu na 1 krowę i na 1 ha powierzchni paszowej nie wykazuje dużej rozpiętości (wartość produkcji z 1 ha mieści się w zasadzie — z wyjątkiem Białegostoku — w granicach 6—8 tys. z), a współzależność tej wartości ze wskaźnikiem opłacalności jest bardzo słaba. Tak więc opłacalność produkcji bydłowej i dochodowość jej, określana wielkością dochodu globalnego na dzień pracy, jest w głównej mierze wynikiem zróznicowania nakładów na 1 krowę, w tym również nakładów pracy.

Trzoda. Spośród dotychczas rozpatrywanych produktów trzoda należy do najmniej opłacalnych. Jedynie w dwóch województwach (Bydgoszczy i Zielonej Górze) wskaźnik opłacalności jest nieco wyższy od 100, a do-

¹ W latach poprzednich obliczano tylko koszty własne siana łąkowego. Koszty siana koniczyny i buraków pastewnych obliczane są po raz pierwszy. W następnych latach możliwie będzie ustalanie ceny zaliczeniowej tych produktów w oparciu o przeciętne koszty własne.

² Nakłady pracy ustalane są raz na kilka lat, a nakłady materiałowo-pieniężne zmieniają się głównie w wyniku zmian cen, wzrostu zużycia nawozów mineralnych, a także w wyniku zmian w ilości wytwarzanego w danym województwie obornika.

Tabela III. 6
 Nakłady na bydło w przeliczeniu na 1 krowę, opłacalność i dochodowość produkcji w roku 1962/63

Lp.	Województwa	Nakłady na 1 krowę			Produkcja na 1 krowę		Cena		Wartość produkcji na 1 krowę zł ^a	Powierzchnia paszowa na 1 krowę ha	Wartość produkcji na 1 ha pow. pasz. zł	Wskaźnik opłacalności	Dochód globalny			
		ogółem		mienne		pracy dni	mleka ltr	żywca kg					mleka zł/l	żywca zł/kg	zł/ha	zł/dzień
		brutto zł	mat.-pie- mienne	mat.-pie- mienne	pracy dni											
1	Olsztyn	7 453	5 002	60,5	2 624	189	2,27	11,61	8 149	1,33	6 127	151	3 919	86		
2	Zielona Góra	7 321	4 903	59,7	2 530	153	2,29	10,57	7 408	1,12	6 614	137	3 928	74		
3	Poznań	8 328	6 065	55,9	2 197	164	2,29	11,58	6 964	1,15	6 056	120	2 986	62		
4	Bydgoszcz	9 496	6 742	64,9	2 596	199	2,29	11,68	8 263	1,04	7 945	120	3 972	64		
5	Białystok	6 718	4 092	64,8	1 781	138	2,37	10,33	5 643	1,02	5 532	114	3 239	51		
6	Gdańsk	8 982	6 946	50,3	2 549	150	2,27	11,62	7 528	1,12	6 721	112	2 516	56		
7	Łódź	8 658	6 019	65,1	2 216	142	2,36	11,29	6 830	0,93	7 344	108	3 319	47		
8	Warszawa	8 764	5 908	70,5	2 254	135	2,35	10,70	6 839	1,01	6 771	102	2 978	43		
9	Koszalin	9 581	6 404	78,4	2 315	206	2,21	10,77	7 335	1,29	5 686	100	2 435	40		
10	Lublin	9 157	6 091	75,6	2 029	153	2,41	10,65	6 519	0,92	7 086	92	2 716	33		
11	Katowice	10 043	6 494	87,6	2 318	130	2,52	11,64	7 348	0,89	8 256	91	3 139	32		
12	Kraków	9 665	6 598	76,0	2 367	120	2,56	9,23	7 165	0,88	8 142	91	2 636	31		
13	Szczecin	9 407	5 979	84,6	2 259	161	2,23	10,68	6 752	1,03	6 555	91	2 717	33		
14	Wrocław	11 210	7 608	88,9	2 319	216	2,33	11,63	7 912	1,16	6 821	90	2 341	31		
15	Rzeszów	8 821	5 904	72,0	1 921	153	2,51	10,49	6 429	0,82	7 840	90	2 721	31		
16	Opole	10 926	7 524	83,9	2 319	150	2,38	11,79	7 288	0,93	7 837	84	2 190	24		
17	Kielce	9 061	6 330	67,4	1 798	141	2,41	10,34	5 794	0,91	6 367	81	1 549	21		

^a Wartość mleka i żywca (bez wartości obornika).

Tabela III. 7

Nakłady na trzodę w przeliczeniu na 100 kg przyrostu żywej wagi,
koszty jednostkowe, opłacalność i dochodowość produkcji w roku 1962/63

Lp.	Województwo	Nakłady na 100 kg			Koszt zł/kg	Cena zł/kg	Wskaźnik opłacalności	Powierzchnia paszowa na 100 kg przyrostu	Dochód globalny	
		brutto zł		pracy dni					zł/ha pow. pasz.	zł/dzień
		ogółem	mat.-pieniężne							
1	Bydgoszcz	2 375	1 997	9,3	21,19	22,24	105	0,19	2 537	52
2	Zielona Góra	2 149	1 753	9,8	19,01	19,42	102	0,15	2 913	45
3	Gdańsk	2 231	1 753	11,8	19,91	19,25	97	0,17	2 424	35
4	Poznań	2 585	2 190	9,8	23,11	22,07	95	0,22	1 327	30
5	Szczecin	2 275	1 817	11,3	20,49	19,22	94	0,20	1 660	29
6	Koszalin	2 455	2 032	10,4	21,97	19,26	88	0,24	633	15
7	Opole	2 444	1 954	12,1	21,99	19,24	87	0,21	1 019	16
8	Łódź	2 506	2 182	8,0	22,12	19,08	86	0,16	125	3
9	Lublin	2 460	2 045	10,2	22,13	18,28	83	0,17	176	3
10	Łódź	2 468	1 940	13,0	22,07	17,86	81	0,17	629	8
11	Białystok	2 646	2 184	11,4	23,54	18,33	78	0,24	-250	-5
12	Wrocław	2 726	2 228	12,3	24,81	19,12	77	0,18	-394	-6
13	Rzeszów	2 744	2 185	14,0	25,08	18,47	74	0,17	-600	-7
14	Kraków	2 936	2 465	11,7	26,89	18,92	70	0,17	-1 912	-28
15	Warszawa	2 851	2 335	12,7	25,75	17,80	69	0,18	-1 555	-22
16	Katowice	3 023	2 434	14,5	27,54	19,08	69	0,16	-1 606	-18
17	Kielce	3 082	2 449	15,6	27,83	18,28	66	0,19	-1 695	-21

chód globalny na dzień pracy wyższy od umownej opłaty pracy przyjmowanej dla produkcji zwierzęcej.

Druga z kolei grupa trzech województw (Gdańsk, Poznań i Szczecin) wykazuje dochód na dzień pracy od 29 do 35 zł, następna grupa 5 województw minimalny dochód na dzień pracy (od 3 do 16 zł), w pozostałych zaś 7 województwach, dochód globalny jest ujemny, tzn. wartość produkcji (cena) nie pokrywa nawet kosztów materiałowo-pieniężnych. Przyczyny nieopłacalności lub niskiej opłacalności trzody chlewnej postaramy się rozpatrzeć w następnym punkcie opracowania.

3. Kompleksowa analiza kosztów, opłacalności i dochodowości produkcji zwierzęcej

Przedstawione w niniejszym opracowaniu koszty produkcji podstawowych artykułów rolnych liczone były metodą rozdzielczą. Mimo wielu zastrzeżeń wysuwanych pod jej adresem, stosowanie przez szereg lat tej samej metody i techniki liczenia, dostarcza cennego materiału do analizy

porównawczej kosztów i opłacalności produkcji, zarówno w czasie jak i przestrzeni oraz do analizy tendencji zmian w relacjach kosztów i opłacalności poszczególnych produktów. Zastrzeżenia w stosunku do metody rozdzielczej¹ dotyczą głównie braku możliwości uwzględnienia w niej wzajemnych powiązań i współzależności zachodzących pomiędzy różnymi działami, gałęziami produkcji i poszczególnymi produktami. Współzależności te wyrażają się we wzajemnie świadczonych usługach jednych działów czy produktów na rzecz innych. Wycena tych usług, mimo oparcia jej na przesłankach obiektywnych, nosi jednak charakter subiektywny, co oczywiście może być źródłem odchyień obliczonych kosztów produkcji od kosztów rzeczywistych.

Jednym z najbardziej kontrowersyjnych problemów kosztów jednostkowych i opłacalności produkcji liczonych metodą rozdzielczą są wyniki uzyskiwane w produkcji zwierzęcej. Produkty zwierzęce są z reguły mniej opłacalne niż produkty roślinne, a w wielu wypadkach w ogóle nieopłacalne. Przyczyny niższej opłacalności produkcji zwierzęcej wynikają zarówno z przesłanek obiektywnych jak i subiektywnych.

Główną przesłanką obiektywną niższej opłacalności produkcji zwierzęcej są znacznie wyższe nakłady pracy w przeliczeniu na jednostkę wartości produkcji niż w produkcji roślinnej. Wynika to przede wszystkim z małej ilości sztuk obsługiwanych przez jedną osobę w gospodarstwach chłopskich, jak i z braku urządzeń zwiększających wydajność pracy ludzkiej.

Rolnik indywidualny z konieczności rezygnuje z maksymalizacji dochodu w stosunku do zastosowanych nakładów pracy na rzecz maksymalizacji dochodu z całego gospodarstwa; produkcja zwierzęca bowiem bardzo poważnie pomnaża (jak to za chwilę pokażemy) dochód wytworzony poprzednio w produkcji roślinnej. Obiektywne przyczyny niższej wydajności pracy, a tym samym i niższej dochodowości na dzień pracy stanowią, między innymi, uzasadnienie przyjęcia w badaniach IER niższej umownej opłaty pracy w produkcji zwierzęcej (4,05 zł za godzinę) niż w roślinnej (7,11 zł).

Subiektywną przesłanką niższej opłacalności produkcji zwierzęcej w porównaniu z roślinną jest traktowanie przez metodę rozdzielczą produkcji zwierzęcej jako działu izolowanego, oddzielonego od całego gospodarstwa barierą subiektywnej odpłatności świadczeń ponoszonych na rzecz hodowli przez produkcję roślinną. Często świadczenia te, w postaci różnego rodzaju produktów ubocznych lub wytwarzanych wyłącznie na użytek hodowli, nie przedstawiają dla gospodarstwa poza wykorzystaniem ich przez produkcję zwierzęcą żadnego innego znaczenia. Oczywiście pojedynczy rolnik zawsze może znaleźć dzierżawcę pastwiska lub nabywcę takich produktów, jak siano, słoma, liście buraczane, czy nawet zielonki, dla podstawowej jednak masy gospodarstw alternatywa taka odgrywa tylko rolę wyłącznie marginesową. Uwzględniając organiczny charakter

¹ Metoda rozdzielcza spotkała się ostatnio z krytyką na sesji naukowej poświęconej zagadnieniu możliwości wykorzystania rachunku kosztów w makro- i mikroekonomicznie zorganizowanej w dn. 12—13 grudnia 1963 r. przez Komitet Ekonomiki Rolnictwa Wydziału V PAN. Materiały z tej sesji będą opublikowane w Zagadnieniach Ekonomiki Rolnej nr 4/1964.

powiązań pomiędzy działem produkcji roślinnej i zwierzęcej przyjęto w IER zasadę liczenia produktów nietargowych zużywanych w produkcji zwierzęcej według cen zaliczeniowych ustalanych na podstawie przeciętnych kosztów własnych w ubiegłym roku gospodarczym, względnie na podstawie przyrównania ich wartości do produktów o znanych kosztach własnych. Z produktów nietargowych jedynie dla trawy z pastwiska przyjęto cenę wynikającą z ceny dzierżawy 1 ha pastwiska.

Dla produktów o charakterze towarowym, jak zboże i ziemniaki, przyjęto zasadę pełnej alternatywności wyboru przez rolnika pomiędzy ich spasaniem a sprzedażą, licząc je w obrocie wewnętrznym po cenach wolnorynkowych¹. Koszt jednostkowy produkcji zwierzęcej oparty na tego rodzaju wycenie zbóż i ziemniaków jest tylko kosztem kalkulacyjnym. Koszt ten ma oczywiście jak najbardziej rację bytu i posiada duże znaczenie poznawcze, szczególnie dla polityki gospodarczej, która musi się liczyć z relacjami cen produktów przetwarzanych i przetworów. Zmiany relacji cen tych produktów na korzyść jednych lub drugich wpływają bowiem na decyzje wytwórców w kierunku zwiększenia bądź ograniczenia przerobu zbóż i ziemniaków na produkty zwierzęce.

Obok kosztów produkcji zwierzęcej obliczanych w oparciu o wolnorynkowe ceny pasz targowych niemałe znaczenie poznawcze — dla pogłębienia znajomości ekonomiki gospodarki chłopskiej i zrozumienia nie zawsze możliwych do wyjaśnienia na innej drodze decyzji produkcyjnych rolników — może mieć rachunek faktycznych kosztów własnych ponoszonych przez gospodarstwo oraz oparty na tych kosztach rachunek opłacalności i dochodowości produktów zwierzęcych w porównaniu z innymi produktami towarowymi (roślinnymi). Rachunek, który tu chcemy zaprezentować, polega na wyeliminowaniu subiektywnej wyceny pasz własnych i liczeniu tych pasz według ich kosztów własnych. Rachunek ten ujmuje koszty i opłacalność produkcji zwierzęcej kompleksowo na tle warunków gospodarstwa, traktując produkcję pasz i dalszy ich przerób na produkty zwierzęce jako jeden pełny cykl produkcyjny.

Koszty własne produkcji zwierzęcej można obliczyć sumując nakłady poniesione na produkcję pasz i nakłady na produkcję zwierzęcą (bez pasz własnych), a następnie dzieląc te nakłady przez ilość wytworzonych produktów zwierzęcych. Można również — tak jak to przedstawiono w tabeli III. 8 i III. 9 — obliczyć dochód czysty z produkcji pasz, a następnie dzieląc go przez ilość produkcji zwierzęcej obliczyć wielkość obniżki kosztu jednostkowego produkcji zwierzęcej w stosunku do uprzednio obliczonego kosztu opartego na wycenie pasz własnych. W naszym przypadku chodzi nie tylko o obliczenie kosztów własnych produktów zwierzęcych i kompleksowego wskaźnika opłacalności, lecz także o obliczenie łącznej sumy dochodu globalnego z 1 ha powierzchni paszowej (po przerobieniu pasz na produkty zwierzęce) — w celu umożliwienia bezpośredniego porównywa-

¹ Obniżonych o 10% ze względu na koszty transportu, jak i zużywanie w gospodarstwie pewnej części produktów o niższym standardzie.

² W przypadku produkcji bydłowej, w celu uproszczenia rachunku, ilość produkcji ujęto w litrach przeliczeniowych, przyjmując — na podstawie proporcji cen — 1 kg żywca wołowego równy 5 litrom mleka.

nia dochodowości 1 ha powierzchni przeznaczonej pod uprawę różnych roślin towarowych oraz pasz dla różnych gatunków zwierząt¹.

Kompleksowy rachunek kosztów, opłacalności i dochodowości produkcji bydła, przedstawiony w tabeli III. 8, wykazuje, że dochód globalny z produkcji pasz — mimo że obliczony jest w oparciu o wolnorynkowe ceny niektórych produktów — zostaje w wyniku dalszej produkcji hodowlanej w najgorszym wypadku podwojony, w najlepszym zaś powiększony czterema a nawet pięciokrotnie (Olsztyn, Zielona Góra). Jeśli przy tym wziąć pod uwagę, że świadczenia gospodarstw w postaci podatku i obowiązkowych dostaw mieszczą się w granicach (w zależności od województwa) od około 600 do około 1100 zł z 1 ha, to dochód globalny z produkcji samych pasz po zrealizowaniu świadczeń byłby w większości województw raczej niewielki. Ponieważ wzrost dochodu globalnego wytworzonego w produkcji zwierzęcej nie pociąga za sobą wzrostu świadczeń, cały ten dochód pozostaje w wyłącznej dyspozycji gospodarstwa, stanowiąc dochód osobisty rolnika. Dodatkowy dochód globalny z produkcji zwierzęcej uzyskiwany jest jednak kosztem nieproporcjonalnie wysokich — w porównaniu z produkcją pasz — nakładów pracy. Na tym właśnie przykładzie najlepiej uwidacznia się charakter działalności gospodarstwa chłopskiego, dążącego do maksymalizacji dochodu z całego gospodarstwa kosztem rezygnacji z maksymalizacji tego dochodu na dzień pracy.

Zupełnie inaczej przedstawia się sprawa dochodowości produkcji trzody chlewnej (tabela III. 9). W 10 województwach obserwujemy dodatkowe,

¹ W poprzednio przytoczonych tabelach (III.6 i III.7) powierzchnię paszową obliczano również dla pasz zakupionych (treściwych), obecnie należało ją wyeliminować i ograniczyć się tylko do powierzchni pasz własnych, gdyż wartość pasz zakupionych wchodzi całkowicie do nakładów materiałowo-pieniężnych i nie zawiera w sobie — w przeciwieństwie do pasz własnych — wartości dochodu globalnego. Poza tym pasze treściwe są u nas ściśle reglamentowane, nie ma więc pełnej alternatywy sprzedaży własnego zboża i zakupu pasz treściwych. W przypadku zaś stosowanej ostatnio wymiany zboża na pasze treściwe, należy oczywiście liczyć powierzchnię paszową wymienianych zbóż. W wyniku odliczenia powierzchni paszowej zakupionych pasz treściwych, pierwotna powierzchnia paszowa w przeliczeniu na 1 krowę obniżyła się przeciętnie o 5,7% (z 1,03 do 0,97 ha); w przeliczeniu zaś na 100 kg żywcza wieprzowego o 13% (z 0,19 do 0,165 ha).

Przeciętne nakłady pracy netto i przeciętny dochód globalny z 1 ha powierzchni paszowej bydła i trzody obliczono mnożąc nakłady pracy na 1 ha oraz dochód globalny z 1 ha różnych produktów rolnych (tabele III.1—5) przez procentowy udział tych produktów w 1 ha powierzchni paszowej. W przypadku zbóż i ziemniaków należało wprowadzić poprawkę w dochodzie globalnym (tzn. zwiększyć go) o różnicę pomiędzy cenami wolnorynkowymi, po których liczone były te produkty w obrocie wewnętrznym, a cenami produktów towarowych, których dotyczą dane przedstawione we wspomnianych wyżej tabelach.

Pewną trudnością przeprowadzenia rachunku był brak obliczonych kosztów produkcji zielonek (stosowano tu tylko cenę zaliczeniową). Rachunek ten przeprowadzono więc szacunkowo, wychodząc z nakładów normatywnych, lecz weryfikowanych przez poziom nakładów na inne produkty w poszczególnych województwach oraz, jeśli chodzi o nakłady pracy, uzależniono je także od wysokości plonów. W większości województw uzyskano ujemny dochód globalny (przeciętnie w 17 województwach — 39 zł/ha), co jest zresztą zrozumiałe ze względu na dosyć niskie ceny zaliczeniowe (8—12 zł/q), wysokie obciążenie obornikiem, wysoką cenę nasion i nieuwzględnianie w rachunku kosztów stanowiska. Ze względu jednak na niezbyt duży udział powierzchni zielonek w powierzchni paszowej bydła — przeciętnie 17,7% — ewentualne niedokładności szacunku nie mają wielkiego wpływu na wyniki rachunku kompleksowego. W przypadku trzody powierzchnia zielonek nie przekracza 3% powierzchni paszowej.

nieznaczące zresztą, zwiększenie dochodu globalnego w produkcji hodowlanej, w pozostałych zaś poważny niekiedy spadek. Podstawowa przyczyna tego leży w wysokich cenach zbóż i ziemniaków (własnej produkcji) w obrocie wewnętrznym. W produkcji bydłowej podstawowa część pasz liczona jest po cenach zaliczeniowych zbliżonych do kosztów własnych (udział zbóż i ziemniaków, liczonych po cenach welnorynkowych jest stosunkowo niewielki). Jeśli dochód globalny z produkcji pasz dla bydła przekracza przeciętnie o 64% poziom umownej opłaty pracy, to z produkcji pasz dla trzody aż o 145%.

Gdyby rolnik rzeczywiście opierał swoją kalkulację tylko na wolnorynkowych cenach pasz, wtedy przerób tych pasz na żywiec wieprzowy nie przedstawiałby dla niego żadnej korzyści, nie tylko bowiem nie uzyskaliby (w poważnej ilości przypadków) za produkt końcowy ceny, którą mógłby uzyskać za surowiec, lecz jeszcze dokładałby do tego poważną ilość własnej pracy. Jeśli jednak rolnik nie rezygnuje z produkcji, to kalkulacja jego musi być inna. Cena wolnorynkowa może stanowić podstawę kalkulacji tylko niewielkiego marginesu produkcji, np. zmniejszenia lub zwiększenia produkcji o jednego tucznika, ewentualnie odstawy sztuki

Tabela III.8

**Kompleksowy rachunek kosztów, opłacalności i dochodowości
produkcji bydłowej w roku 1962/63**

Lp.	Województwo	Powierzchnia paszowa na 1 krowę ha	Produkcja pasz			Produkcja zwierzęca		Razem produkcja	
			nakłady pracy dni/ha	dochód globalny zł/ha	dochód czysty zł/ha?	nakłady pracy dni/ha	dochód globalny zł/ha	nakłady pracy dni/ha	dochód globalny zł/ha
1	Olsztyn	1,26	9,9	998	293	48,1	4 137	58,0	5 135
2	Zielona Góra	1,06	11,5	1 062	244	56,3	4 150	67,8	5 212
3	Bydgoszcz	0,95	15,9	1 796	655	68,3	4 348	84,2	6 144
4	Koszalin	1,24	15,7	2 615	1 497	63,3	2 533	79,0	5 148
5	Poznań	1,08	12,6	1 238	343	51,8	3 179	64,4	4 417
6	Łódź	0,87	16,3	1 867	706	74,8	3 663	91,1	5 530
7	Gdańsk	1,10	18,8	1 764	425	45,7	2 561	64,5	4 325
8	Warszawa	0,94	15,6	1 883	771	75,0	3 200	90,6	5 083
9	Białystok	1,00	11,1	849	60	64,8	3 304	75,9	4 153
10	Kraków	0,80	16,8	2 613	1 421	95,0	2 900	111,8	5 513
11	Wrocław	1,11	14,9	2 368	1 312	80,1	2 447	95,0	4 815
12	Szczecin	0,97	12,4	1 900	1 021	87,2	2 886	99,6	4 786
13	Katowice	0,83	17,5	2 463	1 220	105,5	3 366	123,0	5 829
14	Rzeszów	0,80	22,3	2 233	650	90,0	2 788	112,3	5 021
15	Lublin	0,86	19,5	1 706	317	87,9	2 906	107,4	4 612
16	Opole	0,85	22,0	2 598	1 045	98,7	2 396	120,7	4 994
17	Kielce	0,83	18,8	1 755	419	81,2	1 699	100,0	3 454

Lp.	Województwo	Koszt 1 litra przeliczeniowego zł			Wskaźnik opłacalności		Dochód globalny na 1 dzień pracy zł		
		A	B	obniżka kosztu	A	B	A	B	przyrost dochodu
1	Olsztyn	1,51	1,41	0,10	151	162	86	89	3
2	Zielona Góra	1,65	1,57	0,08	137	143	74	77	3
3	Bydgoszcz	1,92	1,71	0,21	120	135	64	73	9
4	Koszalin	2,20	1,65	0,55	100	133	40	65	25
5	Poznań	1,92	1,80	0,12	120	129	62	69	7
6	Łódź	2,18	1,94	0,24	108	121	47	61	14
7	Gdańsk	2,05	1,90	0,15	112	120	56	67	11
8	Warszawa	2,26	2,04	0,22	100	115	43	56	13
9	Białystok	2,01	1,98	0,03	114	115	51	55	4
10	Wrocław	2,59	2,16	0,43	90	108	31	51	20
11	Szczecin	2,41	2,09	0,32	91	106	33	48	15
12	Kraków	2,67	2,28	0,39	91	105	31	49	18
13	Katowice	2,73	2,39	0,34	91	104	32	47	15
14	Rzeszów	2,65	2,45	0,20	90	97	31	45	14
15	Lublin	2,54	2,44	0,10	92	96	33	43	10
16	Opole	2,82	2,53	0,29	84	94	24	41	17
17	Kielce	2,84	2,70	0,14	81	86	21	35	14

A — dane dla samej produkcji zwierzęcej obliczone na podstawie wyceny pasz własnych.

B — dane dla produkcji zwierzęcej łącznie z produkcją pasz obliczone kompleksowo na podstawie rzeczywistych kosztów produkcji pasz własnych.

mniej utuczonej w przypadku, gdy można korzystniej sprzedać nadwyżkę paszy, lub gdy zachodzi potrzeba dokupna pasz. Oczywiście tego rodzaju kalkulacja produkcji krańcowej jest istotna z punktu widzenia polityki gospodarczej, gdyż nawet drobne, lecz jednokierunkowe zmiany produkcji w masie gospodarstw wpływają poważnie na ogólny poziom produkcji w kraju, nie ma jednak większego znaczenia dla oceny rzeczywistej opłacalności produkcji trzody w gospodarstwie rolnym. Rzeczywistą opłacalność produkcji trzody w gospodarstwie chłopskim określać będzie ostateczny wynik całego cyklu produkcyjnego, ujęty w formie kompleksowych wskaźników opłacalności i mierników dochodowości, tak jak to przedstawiono w tabeli III. 9.

Łączne kompleksowe wyniki uzyskane w produkcji trzody, jak widzimy z porównania obu załączonych tabel, nie ustępują wiele wynikom uzyskanym w produkcji bydła, a w wielu wypadkach są nawet bardziej korzystne. Wskaźniki opłacalności w 16 wypadkach na 17 są wprawdzie wyższe dla produkcji bydłowej, jednak mierniki dochodowości, które sta-

nowią kryterium oceny opłacalności z punktu widzenia gospodarstwa, są w 8 województwach wyższe pod względem dochodu globalnego na dzień pracy, a w 11 wyższe pod względem dochodu globalnego z 1 ha powierzchni paszowej. Tym samym więc, w większości województw, produkcja trzody bardziej niż bydła przyczynia się do maksymalizacji dochodu z całego gospodarstwa.

Przedstawione wyżej kompleksowe mierniki dochodowości z 1 ha powierzchni paszowej, w porównaniu z odpowiednimi miernikami dla towarowej produkcji roślinnej, określają wprawdzie miejsce i rolę produkcji zwierzęcej w kształtowaniu ogólnej dochodowości gospodarstw chłopskich (o czym będzie mowa w dalszej części opracowania), nie wyczerpują jednak w pełni analizy dochodowości produkcji zwierzęcej. Odnosi się to szczególnie do produkcji trzody chlewnej, która spełnia nieco inną rolę w gospodarstwie niż produkcja bydła.

Produkcja bydła jest organicznie powiązana z produkcją całego gospodarstwa zarówno poprzez przerób pasz absolutnych i produktów ubocznych, które w inny sposób nie mogłyby być wykorzystane, jak i po-

Tabela III.9

Kompleksowy rachunek kosztów, opłacalności i dochodowości produkcji trzody chlewnej w roku 1962/63

Lp.	Województwo	Powierzchnia paszowa na 100 kg żywca ha	Produkcja pasz			Produkcja zwierzęca		Razem produkcja na 1 ha pow. paszowej	
			nakłady pracy dni	dochód globalny zł	dochód czysty zł	nakłady pracy dni	dochód globalny zł	nakłady pracy dni	dochód globalny zł
1	Bydgoszcz	0,17	4,4	986	673	9,3	482	80,6	8 635
2	Szczecin	0,18	3,0	896	683	11,3	332	79,5	5 711
3	Poznań	0,20	4,2	1 041	742	9,8	291	70,0	6 660
4	Zielona Góra	0,13	4,7	716	382	9,8	437	111,6	8 869
5	Opole	0,15	4,3	936	630	8,0	20	82,0	6 373
6	Gdańsk	0,14	3,5	572	323	11,8	412	109,3	7 028
7	Koszalin	0,22	5,2	866	496	10,4	153	70,9	4 633
8	Olsztyn	0,18	4,6	776	449	12,1	214	92,8	5 500
9	Wrocław	0,16	4,7	1 037	703	12,3	-71	106,3	6 037
10	Łódź	0,14	3,8	788	518	13,0	113	120,0	6 436
11	Lublin	0,15	5,3	626	249	10,2	30	103,3	3 766
12	Katowice	0,15	4,3	978	672	14,5	-257	125,3	4 807
13	Białystok	0,22	5,2	648	278	11,4	-60	75,5	2 673
14	Kraków	0,15	4,9	759	411	11,7	-325	110,7	2 893
15	Warszawa	0,17	4,9	736	388	12,7	-279	103,5	2 688
16	Rzeszów	0,14	5,1	584	221	14,0	-102	136,4	3 443
17	Kielce	0,16	5,8	623	211	15,6	-322	133,8	1 881

Lp.	Województwo	Koszt 1 kg żywca zł			Wskaźnik opłacalności		Dochód globalny na 1 dzień pracy zł		
		B	A	obniżka kosztu	A	B	A	B	przyrost dochodu
1	Bydgoszcz	21,2	14,5	6,7	105	153	58	107	55
2	Szczecin	20,5	13,7	6,8	94	141	29	86	57
3	Poznań	23,1	15,7	7,4	95	140	30	95	65
4	Zielona Góra	19,0	15,2	3,8	102	128	45	80	35
5	Opole	22,1	15,8	6,3	86	121	3	78	75
6	Gdańsk	19,9	16,7	3,2	97	116	35	64	29
7	Koszalin	22,0	17,0	5,0	88	113	15	65	50
8	Olsztyn	22,0	17,5	4,5	87	110	16	59	43
9	Wrocław	24,8	17,8	7,0	77	108	-6	57	63
10	Łódź	22,1	16,9	5,2	81	106	8	54	46
11	Lublin	22,1	19,6	2,5	83	93	3	42	39
12	Katowice	27,5	20,8	6,7	69	92	-18	38	56
13	Białystok	23,5	20,7	2,8	78	88	-5	35	40
14	Kraków	26,9	22,8	4,1	70	83	-28	26	54
15	Warszawa	25,7	21,8	3,9	69	82	-22	26	48
16	Rzeszów	25,1	22,9	2,2	74	80	-7	25	32
17	Kielce	27,8	25,7	2,1	66	71	-21	14	35

A i B jak w tabeli III. 8

przez dostarczanie obornika dla potrzeb produkcji roślinnej. Ponieważ udział pasz bezpośrednio towarowych (zboże, ziemniaki) w produkcji bydłowej stanowi tylko uzupełnienie pasz absolutnych (13,2% powierzchni paszowej), to kompleksowe wyniki, w porównaniu z odpowiednimi wynikami dla produkcji roślinnej, stanowią dostateczne kryterium oceny jej opłacalności i dochodowości z punktu widzenia całego gospodarstwa.

Produkcja trzody chlewnej nie jest organicznie związana z produkcją całego gospodarstwa, gdyż oparta jest prawie w całości na skarmianiu pasz bezpośrednio towarowych (zboże i ziemniaki stanowią 97% powierzchni paszowej). Na decyzje produkcyjne rolnika ma więc wpływ nie tylko absolutna jej dochodowość (tzn. wielkość obliczonego kompleksowo dochodu globalnego z 1 ha powierzchni paszowej, ewentualnie na dzień pracy), lecz również dochodowość relatywna w stosunku do bezpośredniej dochodowości towarowej produkcji zbóż i ziemniaków. Poprzednio obliczone koszty jednostkowe i dochodowość produkcji (tabela III. 7), oparte były na założeniu możliwości realizacji zbóż i ziemniaków po cenach wolnorynkowych. Jak już pisaliśmy, możliwość taka ogranicza się tylko do niewielkiego marginesu produkcji. Podstawowa masa produkcji realizowana jest przez gospodarstwa według cen ponadobowiązkowego skupu państwowego. Dlatego też istotne znaczenie dla gospodarstwa może mieć rachunek kosztów i dochodowości produkcji trzody przyjmujący za podstawę rzeczywistą dochodowość towarowej produkcji zbóż i ziemniaków. Rachunek taki przedstawiony jest w tabeli III. 10. Od dochodu globalnego z 1 ha

Tabela III. 10
Dochodowość i koszty jednostkowe produkcji trzoły chlewnej przy trzech wariantach liczenia obrotu wewnętrznego

Lp.	Województwo	Dochód globalny w zł z 1 ha						Dochód globalny w zł na 1 dzień pracy			Koszt 1 kg żywca w zł			
		powierzchni paszowej						A	B	C	A	B	C	
		razem produk- cją pasz i żywca	produkcja pasz			produkcja żywca								
			A	C		A	C							
1	Zielona Góra	8 869	5 507	4 438	3 362	4 431	45	59	19,0	15,2	17,6			
2	Bydgoszcz	8 635	5 800	4 242	2 835	4 393	58	78	21,2	14,5	18,5			
3	Gdańsk	7 028	4 085	3 257	2 943	3 771	35	45	19,9	16,7	18,7			
4	Opole	6 373	6 240	3 453	133	2 920	3	55	22,1	15,8	17,9			
5	Koszalin	4 633	3 938	1 872	695	2 761	15	58	22,0	17,0	17,4			
6	Łódź	6 436	5 629	3 900	807	2 536	8	27	22,1	16,9	19,6			
7	Olśztyń	5 500	4 311	3 083	1 189	2 417	16	36	22,0	17,5	19,8			
8	Poznań	6 660	5 205	4 220	1 455	2 380	30	46	23,1	15,7	21,3			
9	Szczecin	6 822	4 978	4 623	1 844	2 199	29	36	20,5	13,7	19,8			
10	Wrocław	6 037	6 475	4 669	-438	1 368	-6	18	24,8	17,8	21,9			
11	Katowice	4 807	6 520	1 527	-1 713	3 280	-18	34	27,5	20,8	20,0			
12	Kraków	2 893	5 060	-307	-2 167	3 200	-28	41	26,9	22,8	18,9			
13	Rzeszów	3 443	4 172	243	-729	2 950	-7	30	25,1	22,9	20,0			
14	Lublin	4 373	4 173	1 813	200	2 560	3	38	22,1	19,6	18,6			
15	Białystok	2 673	2 950	764	-273	1 909	-5	37	23,5	20,7	18,7			
16	Kielce	1 881	3 894	268	-2013	1 613	-21	17	27,8	25,7	22,0			
17	Warszawa	2 688	4 329	1 392	-1 641	1 276	-22	17	25,7	21,8	20,8			

A — Zboże i ziemniaki liczone według cen wolnorynkowych, inne pasze własne według cen zaliczeniowych.

B — Wszystkie pasze własne liczone według rzeczywistych kosztów własnych.

C — Zboże i ziemniaki liczone według cen ponadobowiązkowego skupu państwowego, inne pasze własne według cen zaliczeniowych.

powierzchni paszowej trzody (łącznie dla produkcji pasz i produkcji żywca) odjęto dochód globalny realizowany z towarowej produkcji zbóż i ziemniaków, otrzymując w ten sposób sumę dochodu globalnego wytwarzanego przy produkcji żywca. Obliczono również wielkość tego dochodu na dzień pracy oraz koszty produkcji 1 kg żywca (wariant C). Dla porównania pokazano również wielkość dochodu globalnego z 1 ha i na dzień pracy oraz koszty produkcji 1 kg żywca przy liczeniu zbóż i ziemniaków według cen wolnorynkowych (wariant A), oraz koszty 1 kg żywca przy liczeniu pasz według kosztów własnych (wariant B).

Z tabeli III. 10 wynika, że przerób zbóż i ziemniaków na żywiec wieprzowy bardzo poważnie zwiększa dochód globalny gospodarstwa (wariant C) w stosunku do dochodu uzyskiwanego z bezpośredniej realizacji zbóż i ziemniaków według cen skupu państwowego. Jeśli przeciętny dochód globalny z 1 ha powierzchni paszowej trzody łącznie z produkcji pasz i żywca we wszystkich województwach przyjąć za 100, to dochód z produkcji pasz stanowi 49, zaś z produkcji żywca 51%. Przy liczeniu natomiast zbóż i ziemniaków według cen wolnorynkowych, dochód globalny z produkcji pasz stanowi 92, zaś z produkcji żywca zaledwie 8%. Poważne różnice zachodzą również w dochodzie globalnym na dzień pracy przy obu wariantach wyceny zbóż i ziemniaków, i tak przy liczeniu ich według cen wolnorynkowych przeciętny dochód na dzień pracy wynosi zaledwie 7 zł, przy liczeniu zaś według cen skupu państwowego 39 zł. Dane te w pełni potwierdzają tezę, że kalkulacja rolnika — przynajmniej w odniesieniu do podstawowej masy produkcji — nie może się opierać na wolnorynkowych cenach zbóż i ziemniaków, lecz na cenach skupu państwowego, tym bardziej, że poważną część pasz treściwych rolnik zakupuje, w trakcie wymiany wiązanej, po cenach zbliżonych do cen państwowego skupu zbóż (n. b. pasze treściwe uzyskane z wymiany wiązanej za żywiec wieprzowy — jak wynika ze struktury skarmianych pasz — w znacznie większym stopniu skarmiane są przez bydło niż trzodę). Ceny wolnorynkowe zbóż i ziemniaków, jak już wspominaliśmy, mogą natomiast stanowić podstawę kalkulacji tylko w odniesieniu do niewielkiego marginesu produkcji krańcowej (co oczywiście wcale nie umniejsza znaczenia rachunku kosztów opartego na tej kalkulacji).

W tabeli III. 10 warto jeszcze zwrócić uwagę na kształtowanie się kosztów 1 kg żywca trzody przy różnych wariantach wyceny pasz, w szczególności na wariant B i C. W pierwszych 10 województwach (oddzielonych w tabeli linią) koszty jednostkowe w wariantcie B (pasze liczone według kosztów własnych) są niższe niż w wariantcie C (zboże i ziemniaki liczone według cen skupu państwowego), w pozostałych natomiast 7 województwach jest odwrotnie. Wynika to z tego, że w pierwszej grupie województw koszty własne zbóż i ziemniaków skarmianych przez trzodę są niższe od cen skupu państwowego, w drugiej zaś grupie — wyższe.

4. Porównanie dochodowości podstawowych produktów rolnych w poszczególnych województwach

Obliczone poprzednio kompleksowe dane dotyczące kształtowania się dochodu globalnego z produkcji zwierzęcej w przeliczeniu na 1 ha powierzchni paszowej i 1 dzień pracy są bezpośrednio porównywalne z odpowiednimi danymi dla towarowych produktów roślinnych. W tabeli

Tabela III.11a

**Porównanie dochodowości podstawowych produktów rolnych
według kryterium dochodu globalnego z 1 ha i na 1 dzień pracy (10 godz.)
w roku 1962/63**

Lp.	Produkt	Zł/ha	Produkt	Zł/dzień	Produkt	Zł/ha	Produkt	Zł/dzień
Warszawa								
1	rzepak	8 473	rzepak	389	bur. cukr.	10 345	rzepak	289
2	bur. cukr.	5 379	jęczmień	91	trzoda	8 635	jęczmień	262
3	bydło	5 083	bur. cukr.	82	ziemniaki	6 642	pszenica	261
4	ziemniaki	3 054	ziemniaki	71	rzepak	6 542	ziemniaki	145
5	trzoda	2 688	bydło	56	bydło	6 144	bur. cukr.	134
6	jęczmień	1 716	pszenica	54	pszenica	4 531	żyto	126
7	pszenica	1 235	trzoda	26	jęczmień	4 038	owies	109
8	owies	-356	owies	-19	żyto	2 004	trzoda	107
9	żyto	-368	żyto	-20	owies	1 659	bydło	73
Poznań								
1	bur. cukr.	12 300	jęczmień	270	ziemniaki	7 762	rzepak	211
2	ziemniaki	8 335	rzepak	266	bur. cukr.	6 765	ziemniaki	181
3	trzoda	6 660	ziemniaki	231	rzepak	6 695	pszenica	119
4	rzepak	5 728	pszenica	218	trzoda	6 436	jęczmień	109
5	bydło	4 417	bur. cukr.	199	bydło	5 530	bur. cukr.	75
6	jęczmień	3 683	żyto	115	pszenica	2 403	bydło	61
7	pszenica	3 538	trzoda	93	jęczmień	1 664	żyto	56
8	żyto	1 475	owies	81	żyto	864	trzoda	54
9	owies	1 149	bydło	69	owies	453	owies	27
Kielce								
1	bur. cukr.	6 912	rzepak	227	bur. cukr.	11 668	rzepak	209
2	rzepak	6 780	bur. cukr.	86	rzepak	7 924	bur. cukr.	136
3	bydło	3 454	pszenica	64	bydło	4 612	pszenica	109
4	trzoda	1 881	jęczmień	52	trzoda	4 373	jęczmień	85
5	pszenica	1 782	bydło	35	ziemniaki	3 765	ziemniaki	72
6	jęczmień	1 387	trzoda	14	pszenica	2 845	bydło	43
7	ziemniaki	312	ziemniaki	7	jęczmień	1 924	trzoda	42
8	owies	-248	owies	-10	owies	382	owies	15
9	żyto	-308	żyto	-12	żyto	-557	żyto	-23
Lublin								

III. 11 przedstawiono dla 9 podstawowych produktów we wszystkich województwach wielkość dochodu globalnego z 1 ha i na 1 dzień pracy, przy czym dla każdego województwa uszeregowano poszczególne produkty w kolejności według malejącej wielkości obu mierników. Takie uszeregowanie produktów daje przejrzysty obraz roli ich w kształtowaniu dochodowości z punktu widzenia maksymalizacji dochodu globalnego z ca-

**Porównanie dochodowości podstawowych produktów rolnych
według kryterium dochodu globalnego z 1 ha i na 1 dzień pracy (10 godz.)
w roku 1962/63**

Lp.	Produkt	Zł/ha	Produkt	Zł/dzień	Produkt	Zł/ha	Produkt	Zł/dzień
Białystok								
1	bur. cukr.	6 140	bur. cukr.	77	bur. cukr.	8 507	rzepak	471
2	bydło	4 153	ziemniaki	70	rzepak	7 819	ziemniaki	194
3	ziemniaki	2 923	bydło	55	ziemniaki	7 540	jęczmień	144
4	trzoda	2 673	pszenica	46	trzoda	5 500	bur. cukr.	119
5	pszenica	823	trzoda	35	bydło	5 135	pszenica	113
6	jęczmień	341	jęczmień	21	jęczmień	2 246	bydło	89
7	owies	-265	owies	-16	pszenica	2 086	trzoda	59
8	żyto	-465	żyto	-31	żyto	465	żyto	30
					owies	173	owies	11
Gdańsk								
1	bur. cukr.	7 712	ziemniaki	179	ziemniaki	7 529	rzepak	262
2	ziemniaki	7 421	jęczmień	150	rzepak	7 356	ziemniaki	166
3	trzoda	7 028	pszenica	143	bur. cukr.	6 488	pszenica	153
4	bydło	4 325	bur. cukr.	84	bydło	5 148	jęczmień	133
5	jęczmień	2 531	bydło	67	trzoda	4 633	owies	68
6	pszenica	2 293	trzoda	64	pszenica	2 829	bydło	65
7	owies	735	owies	44	jęczmień	2 137	trzoda	65
8	żyto	60	żyto	5	owies	995	żyto	60
					żyto	858	bur. cukr.	59
Szczecin								
1	bur. cukr.	10 039	rzepak	328	bur. cukr.	11 306	bur. cukr.	152
2	trzoda	6 888	pszenica	250	trzoda	8 869	pszenica	143
3	ziemniaki	5 831	ziemniaki	207	ziemniaki	7 914	ziemniaki	139
4	bydło	4 786	żyto	159	bydło	5 212	jęczmień	128
5	rzepak	4 729	bur. cukr.	150	jęczmień	2 879	trzoda	80
6	pszenica	2 951	owies	127	pszenica	2 733	bydło	77
7	żyto	1 595	jęczmień	110	żyto	1 190	żyto	72
8	jęczmień	1 420	trzoda	86	owies	944	owies	54
9	owies	1 412	bydło	48				
Zielona Góra								

tego gospodarstwa oraz z punktu widzenia maksymalizacji dochodu w stosunku do zastosowanych w produkcji nakładów pracy rolnika i jego rodziny.

Kolejne miejsca rozpatrywanych produktów pod względem wielkości dochodu z 1 ha i na 1 dzień pracy są różne w różnych województwach, niemniej zaznaczają się tu pewne bardziej ogólne prawidłowości, które

Tabela III.11c

**Porównanie dochodowości podstawowych produktów rolnych
według kryterium dochodu globalnego z 1 ha i na 1 dzień pracy (10 godz.)
w roku 1962/63**

Lp.	Produkt	Zł/ha	Produkt	Zł/dzień	Produkt	Zł/ha	Produkt	Zł/dzień
Wrocław								
1	bur. cukr.	10 606	pszenica	268	bur. cukr.	10 673	pszenica	289
2	bydło	7 912	jęczmień	230	trzoda	6 373	jęczmień	179
3	ziemniaki	7 428	ziemniaki	165	ziemniaki	5 290	bur. cukr.	116
4	trzoda	6 037	bur. cukr.	135	pszenica	5 092	owies	116
5	pszenica	4 547	owies	130	bydło	4 994	żyto	116
6	jęczmień	4 056	żyto	107	jęczmień	2 902	ziemniaki	113
7	owies	2 298	trzoda	57	owies	2 098	trzoda	78
8	żyto	1 679	bydło	51	żyto	1 920	bydło	41
Katowice								
1	bur. cukr.	6 944	pszenica	163	bur. cukr.	6 385	rzepak	135
2	bydło	5 829	jęczmień	95	rzepak	6 258	pszenica	86
3	trzoda	4 807	bur. cukr.	77	bydło	5 513	bur. cukr.	61
4	pszenica	3 179	ziemniaki	67	trzoda	2 893	bydło	49
5	ziemniaki	2 517	bydło	47	pszenica	1 817	trzoda	26
6	jęczmień	1 457	trzoda	38	żyto	34	żyto	2
7	żyto	565	żyto	29	ziemniaki	-226	ziemniaki	-5
8	owies	364	owies	23	jęczmień	-325	jęczmień	-20
9					owies	-865	owies	-47
Rzeszów								
1	bur. cukr.	7 065	rzepak	177				
2	rzepak	6 856	pszenica	86				
3	bydło	5 021	bur. cukr.	67				
4	trzoda	3 443	bydło	45				
5	pszenica	2 163	jęczmień	26				
6	ziemniaki	1 262	trzoda	25				
7	jęczmień	597	ziemniaki	24				
8	owies	-106	owies	-5				
9	żyto	-695	żyto	-29				

przedstawione są w sposób syntetyczny w tabeli III.12. W tabeli tej uszeregowano poszczególne produkty w kolejności według częstotliwości występowania ich na określonym miejscu pod względem dochodowości we wszystkich 17 województwach (dla rzepaku dane pochodzą tylko z 11 województw)¹.

¹ Ze względu na dosyć duże nieraz rozproszenie niektórych produktów w kolejności ich występowania na różnych pozycjach, ostateczną ich kolejność ustalono na podstawie średniej ważonej pozycji ze wszystkich 17 województw.

**Częstotliwość występowania różnych produktów w określonej kolejności
pod względem wielkości dochodu globalnego z 1 ha i na dzień pracy
we wszystkich województwach w roku 1962/63**

Lp.	Produkt	Kolejne miejsce pod względem dochodowości								
		1	2	3	4	5	6	7	8	9

Dochód globalny z 1 ha

1	Buraki cukrowe	14	2	1	—	—	—	—	—	—
2	Rzepak	1	6	1	2	1	—	—	—	—
3	Trzoda	—	4	3	8	2	—	—	—	—
4	Ziemniaki	2	2	7	1	2	1	2	—	—
5	Bydło	—	3	5	4	5	—	—	—	—
6	Pszenica	—	—	—	2	5	7	3	—	—
7	Jęczmień	—	—	—	—	2	8	5	2	—
8	Żyto	—	—	—	—	—	1	3	8	5
9	Owies	—	—	—	—	—	—	4	7	6

Dochód globalny na 1 dzień pracy

1	Rzepak	10	1	—	—	—	—	—	—	—
2	Pszenica	3	4	6	2	1	1	—	—	—
3	Buraki cukrowe	2	2	5	3	4	—	—	—	1
4	Ziemniaki	1	4	4	3	1	1	3	—	—
5	Jęczmień	1	5	1	6	1	1	1	1	—
6	Bydło	—	—	1	2	4	5	—	2	3
7	Trzoda	—	—	—	—	3	4	7	3	—
8	Żyto	—	—	—	1	1	4	3	4	4
9	Owies	—	—	—	1	2	1	3	7	3

Pod względem wielkości dochodu globalnego z 1 ha zdecydowanie pierwsze miejsce zajmują buraki cukrowe (w 14 przypadkach na 17), ostatnie zaś miejsce — owies, który we wszystkich województwach znajduje się na ostatnim lub przedostatnim miejscu (w tabeli III. 12 owies w 4 przypadkach zajmuje siódmą pozycję, tzn. trzecią od końca, tylko dlatego, że w 6 województwach obliczano koszty nie dla 9, lecz dla 8 produktów). Również pozostałe trzy zboża zostały zdystansowane przez produkty zwierzęce, okopowe i rośliny przemysłowe. Nawet pszenica, odznaczająca się najwyższą dochodowością spośród zbóż, zaledwie w 2 województwach zajmuje czwarte miejsce, we wszystkich innych natomiast dalsze miejsca; należy jednak podkreślić, że nigdzie nie występuje na miejscu ostatnim lub przedostatnim. Z produktów zwierzęcych trzoda występuje na trzecim miejscu po burakach i rzepaku, bydło zaś na piątym po trzodzie i ziemniakach. Należy tu zwrócić uwagę, że trzoda i bydło w żadnym z województw nie zajmują miejsca gorszego niż piąte, co świadczy o ich poważnej roli w kształtowaniu dochodowości gospodarstw.

W drugiej części tabeli III. 12 przedstawiona jest kolejność poszczególnych produktów pod względem wielkości dochodu globalnego na dzień pracy. Jak wynika z tabeli, w stosunku do kolejności według dochodu globalnego z 1 ha, pozycje niektórych produktów uległy poważnej zmianie. Jedynie owies i żyto nie zmieniły swej pozycji pozostając nadal na ostatnim i przedostatnim miejscu. Na pierwsze miejsce wybija się zdecydowanie rzepak, który tylko w 1 przypadku na 11 zdystansowany został przez jęczmień (Poznań). Na drugim miejscu znalazła się pszenica, która poprzednio zajmowała dopiero 6 miejsce. Niekorzystne przesunięcie nastąpiło w przypadku trzody, która z 3 znalazła się aż na 7 miejscu.

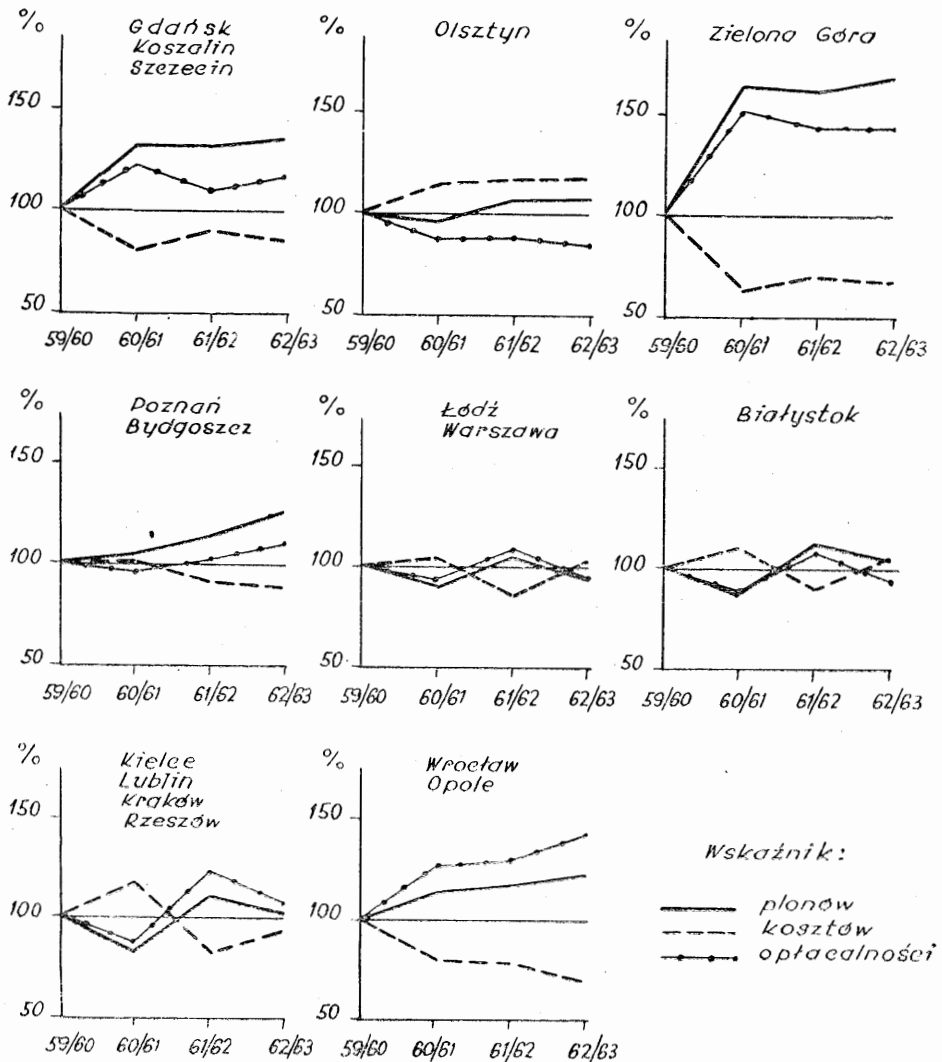
Jeśli poprzednio produkty zwierzęce wpływały wyraźnie korzystnie na kształtowanie się dochodowości gospodarstw w przeliczeniu na jednostkę powierzchni, to obecnie zaznaczyła się ich ujemna rola w kształtowaniu dochodowości w przeliczeniu na jednostkę pracy. Finalna dochodowość produktów zwierzęcych na dzień pracy (tzn. łącznie z dochodowością pasz) jest jednak wyższa niż dochodowość żyta i owsa. Na dochodowość tę, jeśli chodzi o trzodę, złożyła się stosunkowo wysoka dochodowość produkcji ziemniaków i jęczmienia, jeśli zaś chodzi o bydło — niskie nakłady pracy na produkcję siana oraz minimalne (najczęściej żadne) nakłady pracy na pastwisko.

5. Analiza dynamiki zmian opłacalności podstawowych produktów rolnych w latach 1959/60—1962/63

W tabelach II. 30—48 podano absolutne wielkości kosztów jednostkowych, cen, opłacalności i dochodowości podstawowych produktów rolnych oraz dynamikę tych wskaźników w badanych latach w stosunku do roku przyjętego za podstawę odniesienia, tj. roku 1959/60. W przypadku buraków cukrowych za podstawę odniesienia przyjęto rok 1960/61, ze względu na bardzo niskie plony w 1959 roku. Obecnie, przy pomocy załączonych wykresów (1—7), chcemy przedstawić dynamikę zmian opłacalności poszczególnych produktów w rozpatrywanym okresie, w powiązaniu z dynamiką zmian czynników wpływających na opłacalność produkcji.

Wiadomo, że zmiany w opłacalności różnych produktów w czasie zależą od zmian kosztów jednostkowych i cen. Dlatego też obok dynamiki wskaźników opłacalności przedstawiono na wykresach dynamikę wskaźników kosztów jednostkowych (w przypadku bydła ograniczono się tylko do kosztów jednostkowych 1 litra mleka). Dynamiki wskaźników cen nie podajemy na wykresach, gdyż dla większości produktów wahania cen były niewielkie, a tendencja wzrostu cen miała miejsce tylko w przypadku jęczmienia — nie we wszystkich zresztą rejonach (patrz tabela II.31), ziemniaków (wzrost w roku 1960/61, następnie spadek i ponowny poważniejszy wzrost w roku 1962/63) oraz żywca wieprzowego.

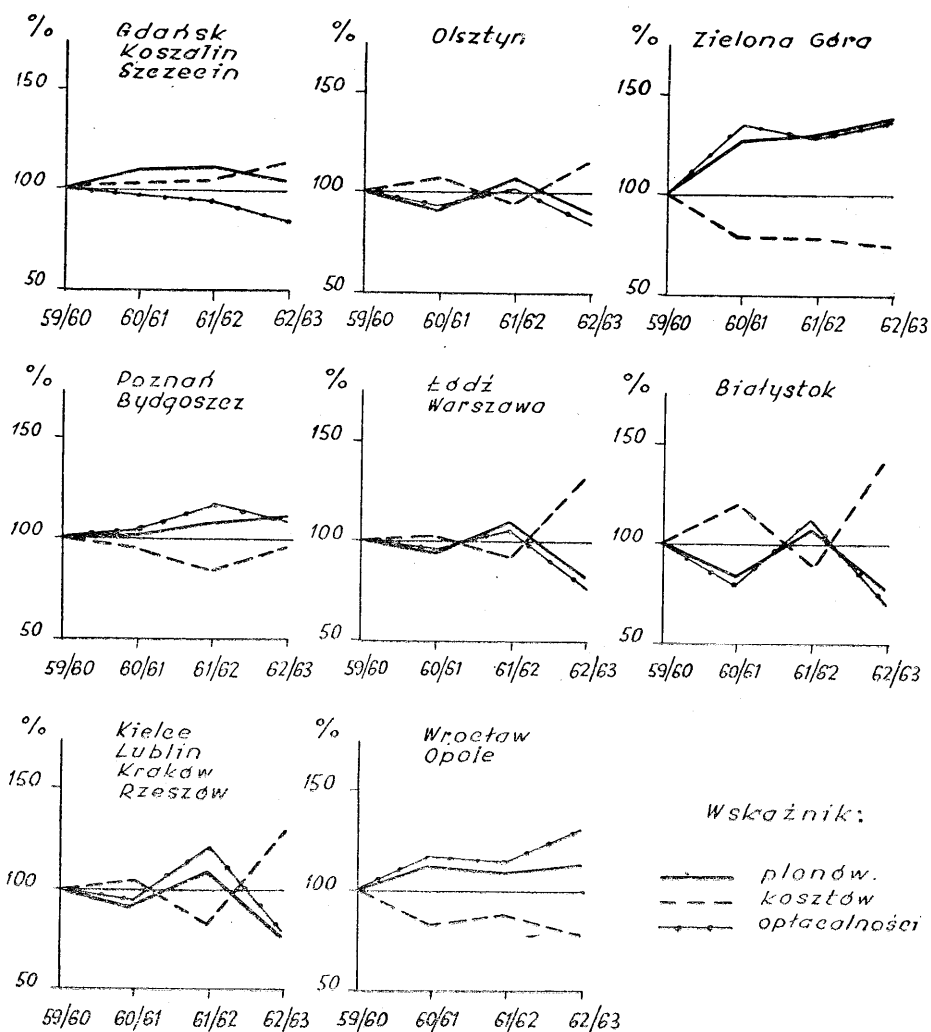
Zmiany kosztów jednostkowych zależą z kolei od zmian w nakładach na 1 ha lub 1 sztukę inwentarza oraz od zmian w wielkości produkcji, tj. wysokości plonów lub jednostkowej wydajności zwierząt. W produkcji roślinnej zmiany w nakładach na 1 ha dotyczyły głównie zmian w ilości wyprodukowanego obornika (w związku ze zmianami w pogłowiu zwierząt), a tym samym i obciążeń kosztami obornika każdego hektara gruntów ornych, oraz niewielkiego wzrostu ilości i wartości nawożenia mine-

Wykres 1. Dynamika wskaźnika plonów, kosztów jednostkowych i opłacalności produkcji pszenicy

ralnego. Ponieważ coroczne zmiany w nakładach były niewielkie, ograniczymy się do zaznaczenia na wykresach jednego tylko z czynników wpływających na poziom kosztów jednostkowych, mianowicie wysokości plonów z 1 ha. Tak więc dla produktów roślinnych, obok dynamiki wskaźników opłacalności, zaznaczono na wykresach dynamikę wskaźników kosztów jednostkowych i plonów.

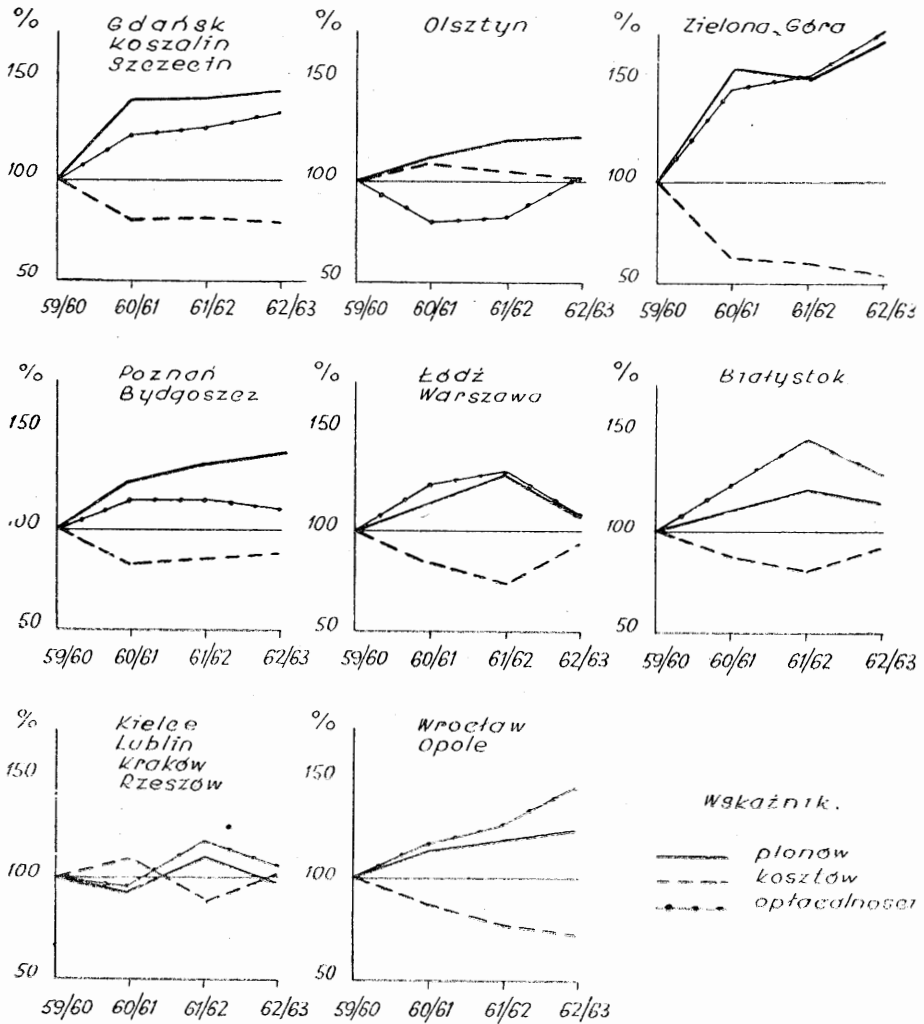
W przypadku produkcji zwierzęcej coroczne zmiany w nakładach na 1 sztukę odnoszą się nie tyle do ilości nakładów, ile do ich wartości. Dotyczy to głównie pasz, których ceny (obrotu wewnętrznego) ulegają z ro-

Wykres 2. Dynamika wskaźnika plonów, kosztów jednostkowych i opłacalności produkcji żyta

ku na rok największym zmianom. Szczególne znaczenie w kształtowaniu kosztów jednostkowych trzody chlewnej mają ceny pasz treściwych i ziemniaków. Dlatego też, obok dynamiki wskaźników kosztów jednostkowych, zaznaczono na wykresach dynamikę wskaźników cen pasz treściwych i ziemniaków.¹ W przypadku bydła zaznaczono na wykresach dynamikę wskaźnika wartości produkcji w przeliczeniu na 1 krowę. Wskaźnik ten wyraża w pewnym stopniu dynamikę zmian jednostkowej wydajności zwierząt — obok jednak produkcji mleka (tj. rzeczywistej wydajności jednostkowej) obejmuje również produkcję żywca wołowego.

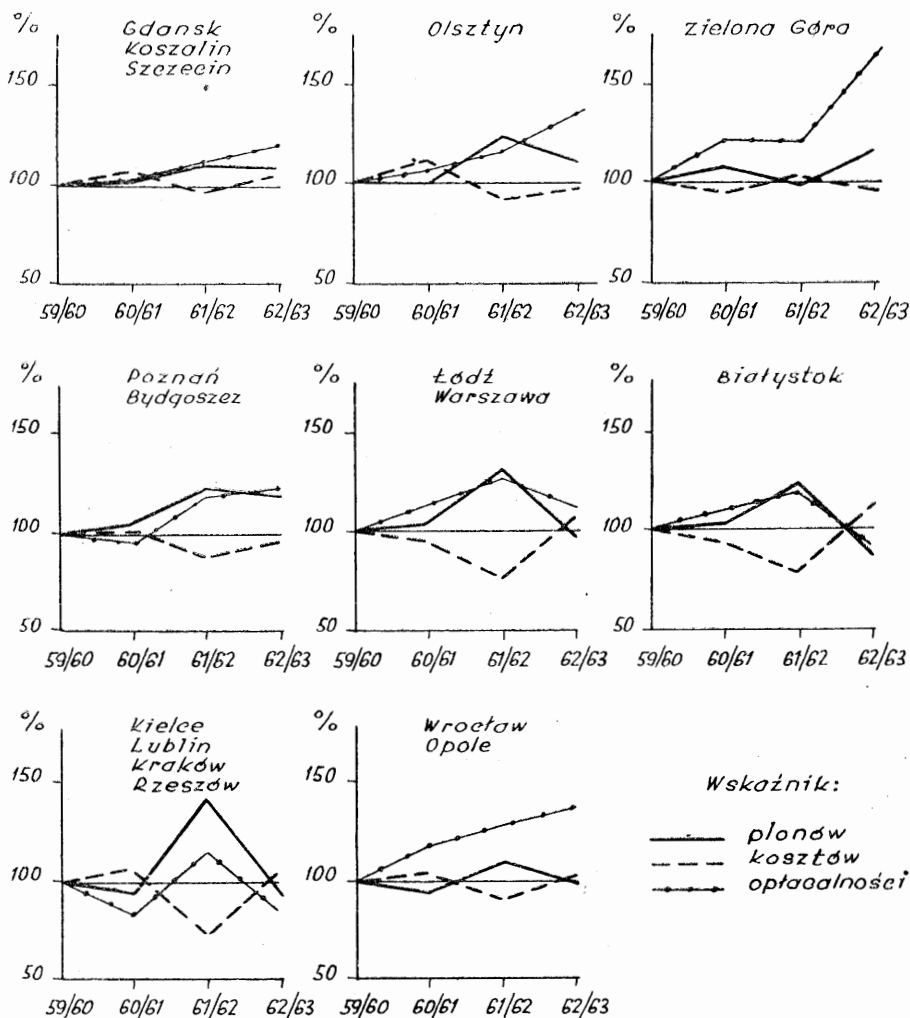
¹ Dla pasz treściwych są to średnie ważone ceny pasz zakupionych i ceny obrotu wewnętrznego spaszanych zbóż własnych, dla ziemniaków ceny obrotu wewnętrznego.

Wykres 3. Dynamika wskaźnika plonów, kosztów jednostkowych i opłacalności produkcji jęczmienia

Obecnie scharakteryzujemy najbardziej ogólne tendencje zmian w opłacalności poszczególnych produktów w badanym czteroleciu.

Pszenica. Poważny wzrost opłacalności, będący wynikiem wzrostu plonów, a tym samym i obniżki kosztów jednostkowych, nastąpił w całej zachodniej części kraju. W rejonach południowo-wschodnim, warszawsko-łódzkim i białostockim widać wyraźną stagnację w odniesieniu do wszystkich trzech wskaźników przy dosyć dużej rocznej amplitudzie wahań (poważna obniżka opłacalności nastąpiła w ostatnim roku — w wyniku spadku plonów).

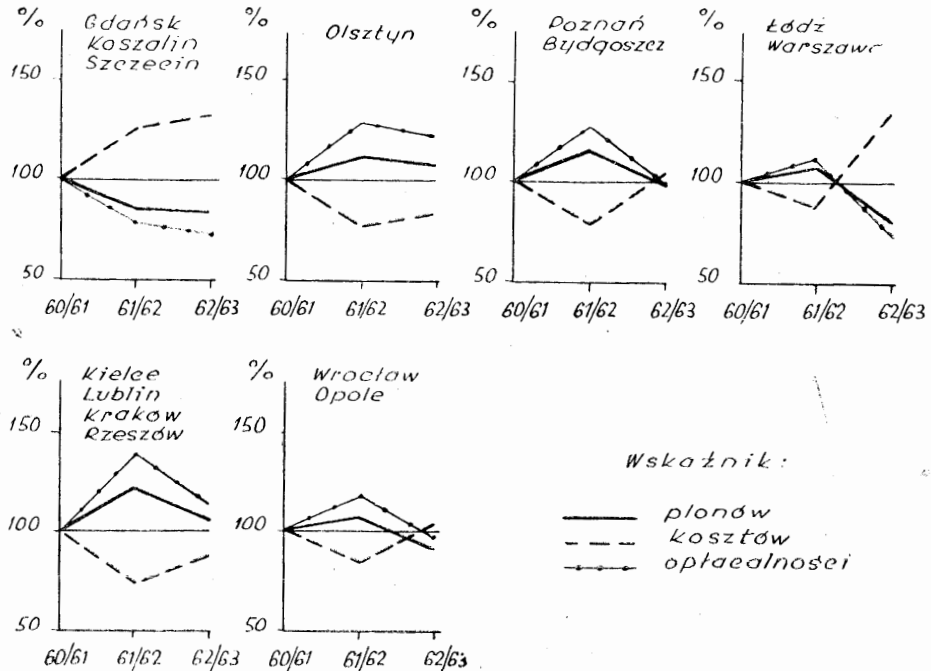

Wykres 4. Dynamika wskaźnika plonów, kosztów jednostkowych i opłacalności produkcji ziemniaków

Zyto. Wyraźny, stały wzrost opłacalności nastąpił jedynie w południowo-zachodniej części kraju (Wrocław-Opole, Zielona Góra), wyraźny zaś spadek w części północno-zachodniej (Gdańsk, Koszalin, Szczecin). W pozostałych rejonach kraju brak wyraźnej tendencji zmian.

Jęczmień. Wyraźna poprawa opłacalności zaznaczyła się w całej zachodniej połowie kraju, jak również w rejonach warszawsko-łódzkim i białostockim, w których w ostatnim roku nastąpiło pewne załamanie. Pełna stagnacja uwidacznia się, tak jak i przy pozostałych zbożach, w rejonie południowo-wschodnim oraz w olsztyńskim.

Ogólnie można stwierdzić, że poprawa opłacalności zbóż w ostatnich latach zaznaczyła się bardzo wyraźnie w całej zachodniej połowie kraju

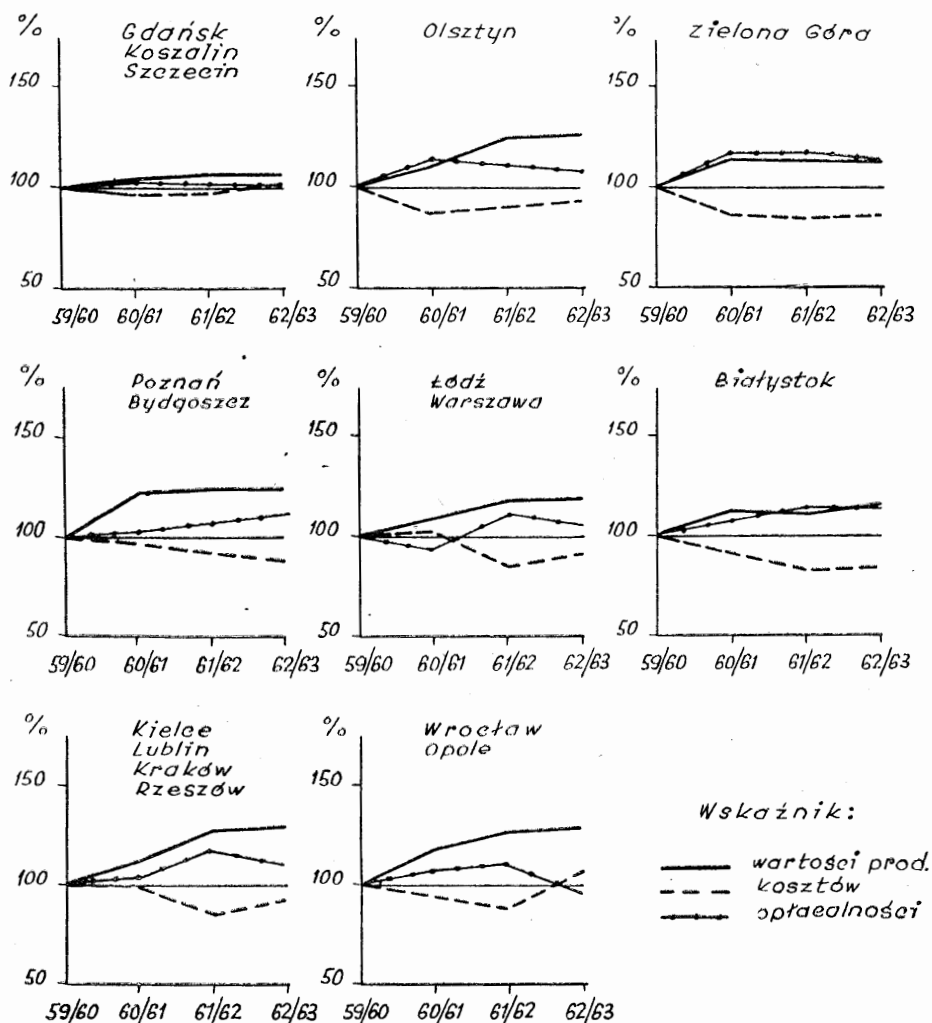
Wykres 5. Dynamika wskaźnika plonów, kosztów jednostkowych i opłacalności produkcji buraków cukrowych

(z wyjątkiem żyta w rejonie północno-zachodnim). We wschodniej zaś części przeważa stagnacja, przy pewnej tendencji wzrostu opłacalności niektórych produktów w niektórych tylko rejonach (jak np. jęczmienia w warszawskim, łódzkim i białostockim).

Ziemiaki. Wzrost opłacalności nastąpił w całej zachodniej połowie kraju oraz w olsztyńskim, przy czym wzrost ten (z wyjątkiem rejonu poznańsko-bydgoskiego) wykazuje znaczną przewagę nad wzrostem plonów i obniżką kosztów, co świadczy o poważnym wpływie zwyżki cen na wzrost opłacalności. W południowo-wschodniej części kraju zaznacza się wyraźna stagnacja opłacalności, w rejonie zaś warszawsko-łódzkim i białostockim tendencja wzrostu opłacalności załamała się w ostatnim roku na skutek poważnego spadku plonów (w roku 1962).

Buraki cukrowe. Poważny, stały spadek opłacalności nastąpił jedynie w rejonie północno-zachodnim (w wyniku spadku plonów). W pozostałych rejonach kraju, po znacznym wzroście opłacalności w roku 1961/62 (wysokie plony w roku 1961), nastąpił poważny jej spadek, niekiedy znacznie poniżej roku 1960/61 (np. w rejonie warszawsko-łódzkim).

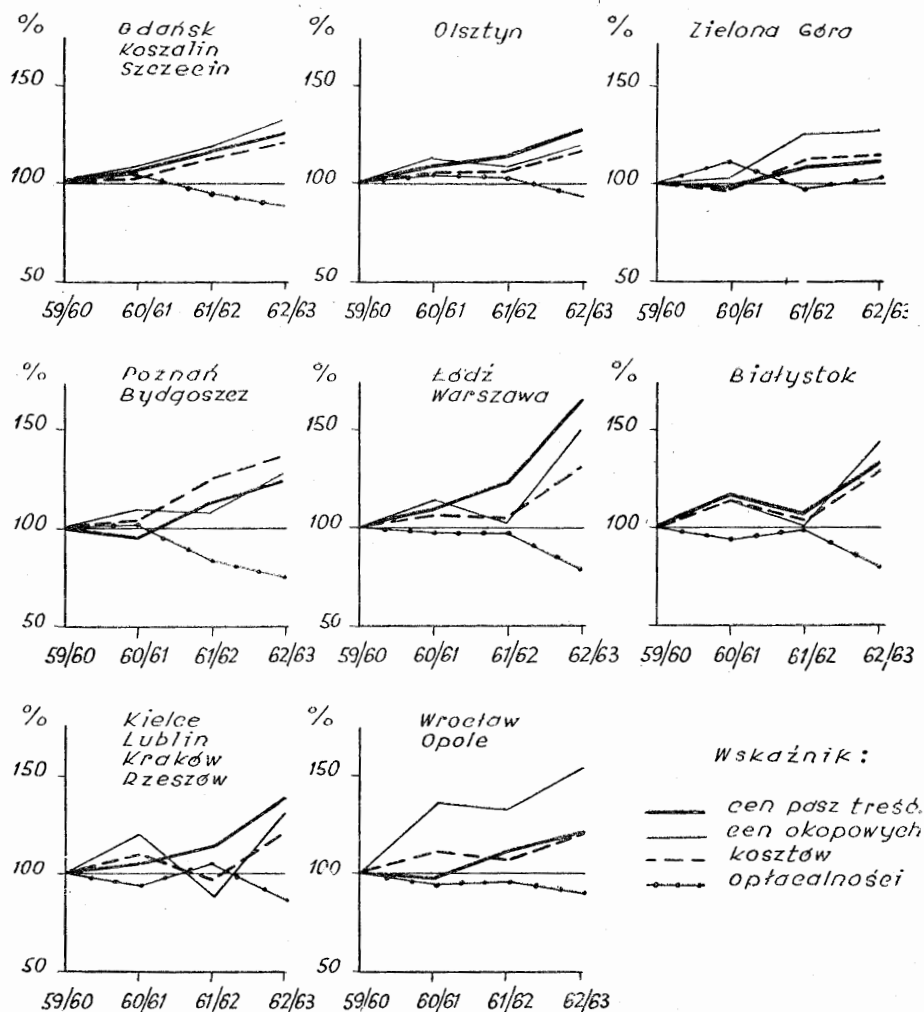
Bydło. W stosunku do roku 1959/60 opłacalność produkcji bydła wykazuje prawie w całym kraju, z wyjątkiem rejonu północno-zachodniego, wyraźną poprawę z tym jednak, że w ostatnim roku nastąpił w niektórych rejonach pewien spadek opłacalności w stosunku do roku poprzedniego (1961/62). We wszystkich rejonach, również z wyjątkiem rejonu północno-

Wykres 6. Dynamika wskaźnika wartości produkcji w przeliczeniu na 1 krowę, kosztów jednostkowych mleka i opłacalności produkcji bydła

zachodniego, nastąpił w badanym okresie poważny wzrost wartości produkcji w przeliczeniu na 1 krowę. Ten właśnie fakt wyjaśnia tendencję obniżki kosztów własnych i wzrostu opłacalności produkcji. Spadek opłacalności w niektórych rejonach w ostatnim roku miał jednak miejsce — jak to widać z wykresów — przy równoczesnym, dalszym wzroście produkcji. Wzrostowi produkcji nie towarzyszyła jednak obniżka kosztów, jak w latach poprzednich, lecz poważny niekiedy ich wzrost (np. w rejonie wrocławsko-opolskim). Główną przyczyną wzrostu kosztów w ostatnim roku jest poważny wzrost cen pasz treściwych (własnych) i ziemniaków (a co za tym idzie i okopowych pastewnych). W rejonie wrocławsko-opolskim poważny wzrost kosztów nastąpił w wyniku wzrostu ceny zali-

Wykres 7. Dynamika wskaźnika cen pasz treściwych i ziemniaków, kosztów jednostkowych i opłacalności produkcji trzody

czeniuowej siana (szczególnie w woj. opolskim), a zatem i innych pasz wycenianych w stosunku do ceny siana (zielonek, kiszonek, liści buraczanych i słomy).

Trzoda chlewna. Opłacalność trzody w latach 1959/60—1961/62 — mimo systematycznego wzrostu cen (patrz tabela II.34) — nie wykazywała poważniejszych tendencji zmian. W ostatnim zaś roku (1962/63) nastąpił we wszystkich rejonach (z wyjątkiem zielonogórskiego) poważny spadek opłacalności. Spadek ten spowodowany był wzrostem kosztów jednostkowych w wyniku poważnego wzrostu cen pasz treściwych i ziemniaków.